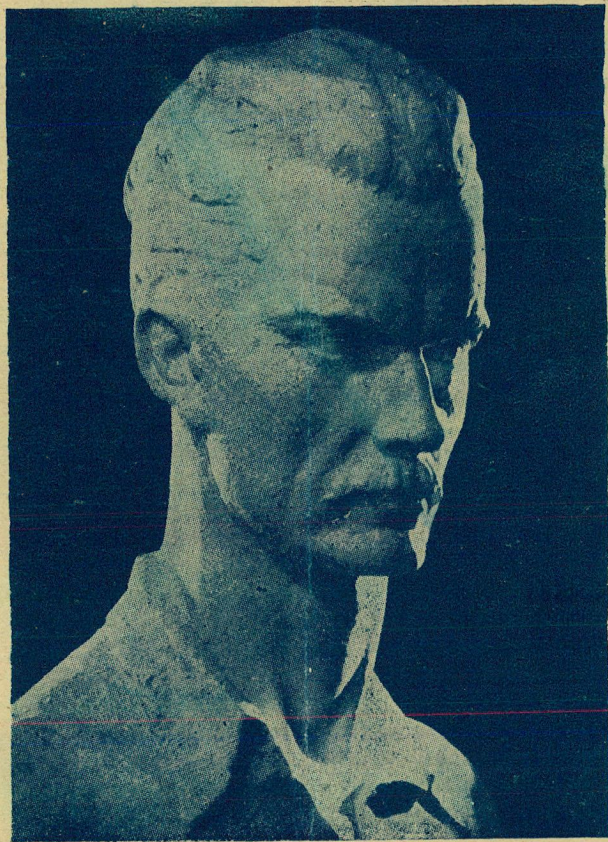

Ára 40 dinár

Poštárina plácena u gotovu

HÍD

IRODALOM ★ MŰVÉSZET ★ KRITIKA

XVI. ÉVF. ★

MÁRCIUS

★ 1952

Szerkesztőbizottsági tagok:

Ács Károly, Herceg János, Majtényi Mihály, Olajos Mihály, B. Szabó György.

Felülvizsgáló szerkesztő: Majtényi Mihály.

SINKÓ ERVIN:

Kísértet járja be Európát* Szubjektív előszó

Tart a harc. Jugoszlávia sorsa forog kockán. Jugoszláviáé? Igen. De az ő sorsával együtt, az ő sorsától elválaszthatatlanul dől el hosszú hosszú időre magának az emberi életnek — az emberi emberéletnek ügye is. Az, hogy belátható időn belül megvalósítható-e az emberek közötti viszonylatban az emberi, vagy megint egyszer lekerül a történelem aktuális napirendjéről. Az, hogy az erőszak, az erősebb joga maradjon-e egyetlen reális jog, az erőszak és a tőle elválaszthatatlan képmutatás és hazugság legyen-e uralkodó törvény vagy pedig az embernek a szabadsághoz és jóléthez, szépséghez és igazsághoz, mindenkinek, legnagyobbnak és legkisebbnek a békéhez és önmagához való joga.

Ezt dönti majd el ez az oly régi és új harc, melyben ma különleges historiai konstelláció következtében egy aránylag kicsiny balkáni országnak — a miénknek — jutott ki kéretilenül és elkerülhetetlenül a szerep, hogy az erőszakot erőszakként, a hazugságot pedig hazugságként leplezze le.

Mit keres a »szubjektív előszó« ezeknek az írásoknak a gyűjteménye élén, mikor annak a harcnak méretei és jelentősége mellett, melyről ezek az írások szólnak, minden szubjektivitás és szubjektív szempont csak privátügynek, érdektelennek tűnik?

Valami sokkal, sokkal nagyobbbró' van szó ebben a harcban mint rólam, róla vagy rólad. Ez igaz. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nincs személy szerint is, róla, rólam és rólad is szó, arról, ami nélkül személy szerint egyikünknek se volna érdemes, egyikünknek se maradna miért élni továbbra is. Az objektívnek és szubjektívnek, a nemzetinek és egyéninek, az összememberinek és nemzetinek ez az evidens azonossága adja meg ennek a harcnak morális pátozát, méltóságát, morális vonzását — azt, amire politikában ritkán lehet lelni — a humánus szépségét.

De még valami ered innen: az az erő is, mellyel ez a kis ország állni tudta és állni tudja ezt a mindennap új és új erőfeszítést megkövetelő, ellene indított harcot.

*A szerző rövidesen magyarul is megjelenő könyvének előszava.

»Polgári felfogás szerint erő az, amikor imperialista kormányok parancsainak engedelmessé válnak, a tömegek vakon vonulnak a mézszárszékre. A burzsoázia akkor tekinti erősnek az államot, ha az állami apparátus a maga egész erejével oda tudja dobni a tömegeket, ahová burzsoá kormányzók akarják. Minekünk mások a fogalmaink arról, hogy mi az erő. A mi felfogásunk szerint az állam ereje a tömegek öntudatosságától függ. Az állam akkor erős, ha a tömegek tudnak mindenről, ha mindenről ítéletet alkothatnak és mindent tudatosan cselekszenek.«*)

Ezt az októberi forradalom dramatikus napjaiban Lenin mondta. S ezeknek a mondatoknak igazságát 1941 óta nap nap után mind meggyőzőbben bizonyítja Jugoszlávia. Hogy az állam erejének e lenini értelmezése valóban helytálló, arra bizonyíték az is, hogy 1948 június óta ez a kis ország megint egyszer meglepte a maga erejével a világot és az életére törő ellenséget.

Leírtam a szót: életére törő ellenség. És az, hogy ezt leírva természetesen a Szovjetunió kormányára kellett gondolnom, mint a szocialista Jugoszlávia ma legelszántabb és legveszedelmesebb ellenségére: ebben a tényben bennefoglaltatik az értékeknek és reményeknek az a katasztrófális összeomlása s az emberiség haladásba vetett hitének az a mély válsága, melyet 1948 június hónapjától kell keltezni. Az, ami 1948 júniusában robbant ki s folytatódik azóta egyre fokozottabban, az mind elutasíthatatlanabb egyértelműséggel és mind parancsolóbban állít minden gondolkodó embert új megoldások, új távlatok keresésének szükségére elé.

Ma már nyilvánvaló, hogy 1948 júniusa és mindaz, ami azóta játszódik le, szemelláthatóan a Szovjetunió egész belső és külső, gazdasági és szellemi politikájában, az csak betetőzése egy már régóta tartó, már régóta ez irányba fejlődő folyamatnak. S mégis, kicsoda forradalmár állíthatja, hogy 1948 júniusa s még azután is meglehetősen hosszú ideig mindaz, ami követte, nem érte megrázó meglepetésként?

S mind sűrűbben felhangzott és felhangzik a kérdés: hogy van az, hogy 1948 júniusáig semmit se vettünk észre az orosz forradalom elkorcsulásának és eltorzulásának félelmes folyamatából, hanem egész addig feltétel nélkül helyeseltünk mindent, ami történt s mindent, ami nem történt a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségének területén?

Elvakultság volt, vakság és semmi más?

Igaz a feltétel nélkül való helyeslés, de nem igaz a vakság.

Ez ép a különös és ez az, amiről igenis ideje beszélni, tárgyilagosan és egyben a szubjektivitás végső intim őszinteségével.

Nem igaz a vakság. A magam részéről ma is birtokomban lévő dokumentummal igazolhatom a feljegyzésekkel, amelyekkel a Szovjetunióban töltött években, 1935-től 1937-ig nap nap után rögzítettem papírra, amit ott láttam, hallottam és gondoltam. Benyomásokat utcáról, eseményekről, intézményekről, emberekről, találkozásokról és beszélgetésekről. Böngészve ezek közt a terjedelmes, akkori orosz újságokból vett kivágásokkal meglehetősen gazdagon illusztrált naplójegyzeteim közt, ma megdöbbsz, hogy mennyire megláttam a negatív s a több mint negatív jelenségeket, hányszor megesett, hogy borzadva hőköltem meg a

*) Lenin: Izabrana Djela II, I. könyv, 234. oldal.

szovjet valóság egy-egy ténye előtt. S nemcsak én. Feljegyzéseim tanúsága szerint egy-egy óvatlanul vagy épen bizalmasan elejtett szóból bizonyossággal lehetett következtetni arra, hogy nemcsak velem volt így, hanem másokkal is. Joggal mondhatnám: nem hiszem, hogy bárki is kivétel lett volna.

Nem, a vakság tehát nem igaz, de igaz, hogy jelen volt a feltétlen helyeslés magatartása.

Hogyan volt ez lehetséges? Úgy, hogy minden kis és nagy vagy nagyon nagy részlethiba ellenére is a négybetűs rövidítés a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségét jelentette. Nem hinni a Szovjetúnióban úgy tűnt, egyet jelent nem hinni magában az egyetlen történelmi erőben, mely szabadulást képes hozni és képes emberségesebb világot teremteni: a forradalomban. Elveszteni a Szovjetúnióban való hitet a harcok számára azt jelentette, hogy kihull a harci sorból és tehetetlen, meddő, okoskodó nézővé süllyed.

Nem az volt a kérdés, hogy tudsz-e valami emberségesebbet, szebbet, tökéletesebbet kigondolni, mint amilyen a Szovjetúnió valósága. A kérdés az volt, hogy a meglévő valóságok között van-e valami, ami tökéletesebb, van-e valami, ami inkább lehetséges kiút a praehisztórikus kapitalista és apokalyptikus fasiszta sötétségből. S nem lehetett kétség, látnivaló volt, hogy ha egyáltalán van materiálisan létező hatalom, mely szembe tud helyezkedni a világot sötétségbe és vérbe borító triumfáló bestiával, akkor az csakis a Szocialista Szovjetek Köztársaságának Szövetsége. Konkrétan: Horthy-Magyarországon vagy Alekszandar Jugoszláviájában lehetett-e remélni valahonnan máshonnan reális segítséget, látszott-e közelben és távolban más reális remény, mint az, amit a Szovjetúnió jelentett?

Nem vakságról, hanem feltétlen helyeslésről volt tehát szó. S ehhez hozzá kell tenni még egy megállapítást: akkor ez a magatartás nem is volt tévedés. Objektív és szubjektív nem volt más harcok magatartás lehetséges. Minden forradalmár számára akkor tragédiát jelentett — nemcsak az ő személyes tragédiáját, hanem magáét a forradalomét — ha arra a meggyőződésre kellett jutnia, hogy a Szovjetúnió ellenében az ő oldalán van az igazság. Trockij neve meggyőző bizonyíték.

Így történt, történelmi szükségszerűségek könyörtelen összejátszása folytán, hogy kialakult a kommunistának az a típusa, aki nem vak, de mert hívőnek kell lennie, azért mindennek, ami a Szovjetúnióban történik és nem történik, eleve valami mélyebb és magasabb értelmet akart és tudott tulajdonítani. Minden kritikus gondolat, aggodalom és kétség, ami akadályozza a feltétlen helyeslésben és a kellő lelkesedésben, önváddá vált, vakság, elmaradottság, kishitűség és gyengeség vádjává, önmagával szemben. Senkinek se engedte meg és legkevésbé saját magának az eretnek kritika leghalkabb rezdülését sem a Szovjetúnióval szemben.

Ezúttal nem azokról beszélek, akik a szovjet titkosrendőrségtől rettegtek. A forradalmárokról szólok, akik könnyebben tudtak volna meghalni, mint élni úgy, hogy kételkedjenek az egyetlen reményben, a Szovjetúnióban. S a Szovjetúnió valósága kemény, ó, rettenetesen kemény próbákra tette a feltétlen helyeslésnek ezt az akaratát. És a próbát, a legkeményebb próbát is megállta a meggyőződés, hogy senkinek sincs joga ahhoz, hogy igaza legyen a Szovjetúnióval szemben, s még kevésbé ahhoz, hogy csorbát ejtsen a Szovjetúnió presztízsén, mely mindennek ellenére a forradalom és a forradalmi erő presztízsével azonos.

Tudok egy esetről, mely eléggé jellemző. Ép azért, mert a hőse nem valami kimagasló, nem is jelentékeny személyiség. Csak egy szürke kis sorkatona volt az, akiről itt szó van. Párttag, évek óta él Moszkvában, ahol szobrászsnóként többek között a moszkvai »Forradalom Múzeuma« számára Kalininnek, Liebknechtnek és — Radeknek a szobrát készítette el. Feleségül megy egy orosz szobrászhoz. Súlyosan megbetegszik, egy évig beteg, nem tud kigyógyulni, mikor egy napon végzést kézbesítenek neki, hogy huszonnégy órán belül el kell hagynia a Szovjetunió területét. Hiába párttag, hiába hogy orosz állampolgárnak a felesége s hiába mutat magára: nézzenek rám, belehalok, ha ebben az állapotban vonatra tesznek. S Bécsbe megérkezik és másnap már halott. Őrzöm a levelet, melyet bécsi barátom írt, akinél a fiatal asszony érkezése után megszállt. A levélből kitűnik, hogy a haldokló igyekezett meggyőzni vendéglátóját a Szovjetunió rendőrsége eljárásának »érthetőségéről«, magyarázta, hogy a Szovjetunióban nemrég zajlottak le a perek, a Szovjetunió ostromolt vár, a Szovjetunió az emberiség és ép az emberiség érdekében kénytelen messzemenő, a felületes szemlélő számára sokszor embertelennek tetsző óvatossági rendszabályokra. Így vitatkozott vendéglátójával s legfőbb gondja, minden igyekeve arra irányult, hogy mentse azoknak a presztizsét, akik eltépték a férjétől és a halálba küldték.

Az áldozat, Boriskának hívták, történetesen a húgom volt. S én, akit Párisban ért hirtelen halálának híre az említett levéllel, tökéletesen megértettem, hogy bizonyítani igyekezett mindennek az elkerülhetetlenségét s a magasabb értelemben vett szükségességét, ami a Szovjetunióban történik. Én is ezt tettem, mind ezt tettük, mindnyájunknak csak ezt lehetett tenni, akár a húgunkról, akár a kiskorúak halálbüntetésének rendeleti úton való törvénybeiktatásáról, akár a moszkvai perekről, akár a zene és irodalom rendeleti úton való »termeléséről«, akár az olyan vad mesékről volt szó, mint az, hogy Buharin ötlete meg öreg háziorvosával a tüdőgyulladásban megbetegedett Makszim Gorkit. S akkor is ezt tettük, mikor Sztálin a Hitlerrel kötött paktummal lepte meg a világot.

Senkinek sem volt szabad igazának lenni a Szovjetunió presztizse sérthetlenségének rovására.

Tudnék még felsorolni eseteket, de ezt csak úgy lehetne, ha neveket is megneveznék s ennek még nem jött el az ideje. Ennyi is elég a nem vak és mindennek ellenére feltétlenül helyeslő kommunista magatartásról a Szovjetunióval szemben. Ezt kell szeme előtt tartania annak, aki majd egyszer méltatni akarja annak a szellemi forradalomnak a jelentőségét, mely 1948 júniusával kezdődik s amelyet Jugoszlávia második forradalmának az elnevezése illet meg.

Történelmi változás csak akkor érdemli meg, hogy forradalomként értékeltesék, ha bilincseket tör és olyan kötelekeket tép szét, melyek az emberi fejlődés akadályává váltak. Bilincseket és kötelekeket, melyek az embert — tehát nemcsak a termelő erőket, hanem az emberi gondolatot is akadályozták.

A forradalom tehát ha forradalom, akkor nemcsak gazdasági és politikai, hanem az emberi emancipáció folyamatát is meggyorsítja.

»Egy lény akkor válik a maga számára önállóvá, ha megáll a maga lábán és csak akkor áll a maga lábán, ha létét saját magának köszönheti.«

Így határozta meg Marx, hogy érti ő a politikain és gazdaságin is túlmenő emberi emancipáció fogalmát. Azt jelenti tehát az emancipált ember, hogy nem kellene neki más istenek, nem tűr már más autoritást, mint a maga megvilágosodott, embertelen félelmektől felszabadult öntudatát.

Az emberi emancipációnak ezt a marxi definícióját elfogadva, nem fér kétség hozzá, hogy nálunk 1948 júniusával a szellemi felszabadulásnak az emberi emancipáció felé tartó, tudatos és harcoss forradalmi folyamata indult meg. Azóta nap nap után nő a saját kíméletlenül bíráló gondolatainkhoz való bátorságunk. Mindig kevésbé riadunk vissza attól, hogy a tényeket magunk és mások előtt világosan és hangosan nevükön nevezzük. Minden gondolatunkat merjük már következetesen végiggondolni a belőlük következő esetleges új megismerésektől való félelem nélkül. És mindig kevésbé tud ijeszteni bennünket a felismerés, hogy »saját lábunkon kell megállnunk« és hogy végső fokon »saját magunknak köszönhetjük létünket«.

Nincs ebben a mi országunkban egyetlen egy gondolkodó ember sem, aki saját személyén is, saját gondolatainak szabadabb és merészebb szárnyalásán is az öntudat e forradalmi felszabadulásának a valóságát nem élte volna és nem élné át.

Ez a szellemi forradalom sem egy elhatározásnak a szülötte. Ez is mint minden forradalom, fejlődési folyamatnak a szükségszerű eredménye. A feltétlen helyeslés magatartása a Szovjetúnióval szemben csak addig volt pszichológiailag lehetséges, amíg a Szovjetúnió kormánya fenn tudta tartani a folytonosság látszatát a Lenintől Sztálinig vezető úton. Addig volt csak a feltétlen helyeslés magatartása a Szovjetúnióval szemben pszichológiailag lehetséges, amíg hinni lehetett benne, hogy a Szovjetúnió kormányának célkitűzései kvalitatíve különböznek minden más és minden eddigi nagyhatalométól univerzális humanisztikus és morális tartalmukban. Ezt a látszatot fenn lehetett tartani mindaddig, míg a Szovjetúnió az egyetlen ország volt, amelyben volt szocialista forradalom. Amint azonban a Szovjetúnió kormánya szembekerült egy országgal, melyben győzött a forradalom, ez a konfrontáció akuttá tette a kérdést: szabad-e tovább is mindent helyeselni, amit a Szovjetúnió kormánya tesz, amikor a Szovjetúnió már nemcsak kapitalista államokkal, hanem a szocialista Jugoszláviával szemben is történelmi szerep betöltésére hivatott.

A mitikus és misztikus látszatot, hogy Sztálin birodalma Lenin forradalmi koncepcióinak történelmi megvalósulása, végzetes próbára tette a szocialista Jugoszlávia létezését. Amint maga a Szovjetúnió kormánya a maga cselekedeteivel félreérthetetlenül véget vet a mitikus és misztikus látszatnak, a feltétlen helyeslés magatartásának, mint forradalmi kötelességnek, megszűnnek a pszichológiai és a politikai előfeltételei. Félreérthetetlenül? Ép ez a kérdés. Van-e egyáltalán cselekedet, amely olyan értelemben félreérthetetlen, hogy kétséget kizáró leleplezés-ként hat?

Igenis van.

Az akkori perspektívában a moszkvai pereket, a Hitler-Sztálin paktumot, a Lengyelországon való osztozkodást, a finnek elleni háborút, a Csang Kai Sekkel való barátkozást stb., stb., az akkori perspektívában mindent lehetett kényszerű, az ellenséges világ nyomása által diktált s a

nagy cél érdekében elkerülhetetlen taktikai lépésekként interpretálni. A nagy-orsz terjeszkedési politikát Szahalintól és Mandzsuriától egész a Balkán félszigetig lehetett látszatnak felfogni, mely mögött szubsztanciálisan nem a nagy-orsz, hanem a szocialista forradalom terjeszkedésének és kiterjesztésének a szándéka húzódik meg.

Egy esetben azonban egyszerre megszűnik a »megmagyarázás«, illetőleg félremagyarázás minden lehetősége. Akkor, amikor a Szovjet-unió kormánya egy szocialista országgal szemben ugyanazt teszi, amit annakidején az orosz forradalommal szemben tettek Amerika, Anglia és Franciaország, mikor megkísérelték gazdasági és politikai blokáddal megfojtani. Szocialista nagyhatalom, mely szocialista ország szabadságára és életére tör, lehet nagyhatalom, de nem lehet szocialista. A logikának ez elől a kerülhetetlen következtetése elől nem lehet kitérni. Illetőleg lehet, lehet továbbra is bitorolni a szocialista nagyhatalom mitikus és misztikus látszatát, ha sikerül elhitetni, hogy igaz ugyan, mert letagadhatatlan a szándék: a szocialista nagyhatalom ki akarja terjeszteni uralmát a makacsul védekező országokra, de az nem szocialista, hanem magát csak szocialistának álcázó fasiszta ország.

Ami ma ennyire világos, nem volt az kezdettől fogva, sőt még jóideig, még hónapokkal a kezdet után sem. Még félévvel azután is, még Jugoszláviában is akadtak jóhiszeműek, akiket kísértett az évtizedek óta beidegzett magatartás: helyeselni a Szovjetunió kormányának. Nem azért, mintha azt hitték volna, hogy a Szovjetunió kormányának igaza van Jugoszláviával szemben. Ép ellenkezőleg, helyeselni azért, hogy kegyesen — mint a bibliában a lerészegedett pátriárkának meztelenségét — elföldjük a világ szeme elől a Szovjetunió kormányának gyalázatát, melyet akkor még mindig a szocialista nagyhatalom néven tiszteltünk.

Még 1949 január 22-én is, Szerbia Kommunista Pártjának második kongresszusán Titonak szóvá kell tenni a feltétlen helyeslés askétáinak, a tabu-imádóknak ezt a marxista speciesét.

»Elvtársak és elvtársnők, országunkban és országunkon kívül is vannak olyanok, akik ezt az ügyet nagyon tragikusan fogják fel. Anynyira tragikusnak tartják, hogy azt mondják, fel kellett volna áldoznunk nemcsak saját magunkat, de országunkat és harcunk vívmányait is, csak hogy megőrizzük a nemzetközi haladás mozgalmának egységét.«

Igaz, maga Tito is, még ekkor is, még mindig azonosítja a Szovjetuniót a »nemzetközi haladás mozgalmával«. S igaz az is, hogy még ekkor is, maga Tito is még mindig a »szocializmus táboráról« beszél és nem a nagy-orsz hódító politikának az étvágyáról, hanem »a szocialista országok« egymáshoz való viszonyáról és ebben látja a probléma lényegét.

De éppen ez — az, hogy már nem egy théoria áll az egyik oldalon szemben az egyetlen szocialista állammal, hanem, hogy a szocialista államok egymáshoz való viszonyáról van szó, tehát szocialista államnak szocialista állammal való peréről, — azzal, hogy Tito így formulázhatta meg a viszály lényegét, ezzel egyszerre megmutatta, hogy a történelemnek új szakaszába értünk, melyben a forradalmár számára érvényét veszti a Szovjetunióval szemben való feltétlen helyeslés addigi kategórikus imperativusa.

Eddig a Szovjetunió kormányának mindent szabad volt tennie és nem tennie s mindig számíthatott — ha nem is a kommunisták megértésére, de igen a hitére, hogy úgy kell lenni és úgy kell tenni, mint ahogy azt a Szovjetunió kormánya látja jónak. A történelemnek abban az új szakaszában, melyben a szocialista államok egymáshoz való viszonyának rendezése kerülhetett napirendre, mindez gyökeresen másképp alakul. Ugyanannak az ügynek érdeke, mely eddig feltétlen helyeslést írt elő, ebben a konstellációban megengedhetetlenné teszi ezt a magatartást. Ami egykor, még tegnap heroikus önmegtagadás is lehetett, az új konstellációban ugyanaz gyávaság, sőt árulás ép az ügy érdekével szemben. S Tito említett beszédében kimondja a felszabadító szót:

»Az ilyen magatartás a nemzetközi haladás mozgalmának legkevésbé sem volna segítségére, hanem, ép ellenkezőleg, szentesítene egy módszert, mely se nem marxista, se nem nemzetközi, s ez a jövőben óriási kárára volna a nemzetközi munkásmozgalomnak. Ki beszél ma arról, hogy be kell ismerni azt is, ami nincs? Mindenféle pipogyák, félmarxisták és ingadozók, akik nem látnak messzebb az orruk hegyénél.«

Ezzel a szóval, azzal, hogy objektíve, a szocialista Jugoszlávia való-sága alapján lehetségessé, szükségessé és jogossá vált ezt kimondani s azzal, hogy nem akárki, hanem ép Tito mondta ki, az, aki bebizonyította, hogy amikor az ügy érdeke kívánja, tud feltétel nélkül helyeselni, rést ütött a szellem önkéntes börtönén. Kimondani ezt a szót, kezdetét jelentette egy új atmoszférának, melyben már lehetetlen az az állapot, mely a kommunistából a szovjet kormányhoz való viszonyában a fegyelem örve alatt a szellemi öncsonkításnak, önámításnak és önkínzásnak lovagját csinálta és olyan irtózatossá excessusokat eredményezett, mint amilyenek a vallomások a moszkvai és a moszkvaiakat követő perekben.

A viszály lényegére vonatkozó kérdésnek, mint a szocialista országok egymáshoz való viszonya problémájának ez a megformulázása rendkívül termékenynek bizonyult. Mert az így feltett kérdés már magában foglalta a forradalmi, a minden ködöt eloszlató és minden hazugságot kíméletlenül vallatóra fogó merész kérdést: nagyhatalom, mely egy, a szocializmust építő országhoz való viszonyában ellenséges, alattomos és gyilkos módszereket alkalmaz, vajjon az ilyen nagyhatalom nem csal-e, amikor magát továbbra is a nemzetközi haladás élén álló, szocialista nagyhatalomnak nevezi?

Tito felfedte és szóba foglalta a kérdést, melyet a konkrét történelmi térben és időben a szocialista Jugoszlávia létének történelmi ténye tett fel a Szovjetunió valóságával szemben. Jugoszlávia, a szocializmust építő forradalmi Jugoszlávia pusztá léte által vallatóra fogta, színvallásra kényszerítette a Szovjetuniót. A titói formulázásban már impliciten benne foglaltatik a felismerés, hogy mióta ez a Jugoszlávia élő, hatékony, konstruktív forradalmi valóság, a Szovjetunió kormányának cselekedetei már kommunisták szemében sem állhatnak többé kritikán felül. Sőt éppen kommunisták, valamint az emberi haladás minden tudatos híve, ennek a Jugoszláviának léte által kötelessé — képessé és kötelessé váltak a Szovjetunió kormányának kritikájára. A szocialista Jugoszlávia pusztá léte által a Szovjetunió kormányának cselekedetei tárgyilagos forradalmi kritériumnak lettek alávétve, épp cselekedeteinek szocialista tartalmát, szocialista kvalitását illetően.

Vajjon maga Tito tudta-e már akkor, hogy a Szovjetunió kormánya mily messze elkanyarodott a szocialista politikától s hogy épp ezért mily mértékben elviselhetetlen e kormány szempontjából a szocialista kritérium, melyet a szocialista Jugoszlávia léte jelent?

Vajjon maga Tito tudta-e már fél évvel a Határozat után, hogy a szocialista Jugoszlávia leigázásának, vagyis mint szocialista ország megsemmisítésének a szükséglete mint fogja arra kényszeríteni a Szovjetunió kormányát, hogy egyre durvább, egyre nyittabban erőszakos, egyre aljasabb módszerek alkalmazásával, saját cselekedeteivel maga leplezze le igazi mivoltát — azt, hogy az Október zászlóját és frazeológiáját csak hódító céljai érdekében bitorló, nagy-orsz terjeszkedési hagyománynak, a sötét ázsiai deszpotizmusnak és nem a lenini szocializmusnak az örököse?

Nem kétséges, hogy kezdettől fogva Tito többet tudott, mint amennyit akkor még kimondhatott. Már legelső nagy beszédében, melyet a »viszálynak« szentelt — 1948 december 28-án már elejt pár sokat jelentő és messzire előre világító súlyos szót:

»... e hajsza valódi okairól mindmáig nem akartunk sokat beszélni. Ma azonban már odáig fejlődött a dolog, hogy el kell mondanunk róla valamivel többet, — ha — érthető okokból — nem is mindent.«

Egy bizonyos: a három év óta tartó szembesítés a szocialista jugoszláv kritériummal hályogot tépett le a szemünkről. Látóvá tett és nemcsak a jelent illetőleg. Sok minden, ami a multban nyugtalanító, érthetetlen vagy magasabb, számunkra megfejthetetlenül rejtélyes szükségességnek látszott, vagy szerettük volna annak látni — ma már csöppet sem rejtélyes. A Szovjetunió mai cselekedetei, mint általában a cselekedetek, visszafelé is világítanak.

Tart a harc. Tito Jugoszláviája azonban már eddig is missziót töltött be, melynek az emberi haladás szempontjából való jelentősége csak idővel fog egész nagyságában szemmel láthatóvá válni. Akkor, amikor Jugoszlávia mai küzdelmének a mi számunkra máris életet formáló megismerései és a belőlük adódó következtetések egészen át fognak törni azon a máris ritkuló kődön, melyet a szovjet kormány propaganda-apparátusa borít szemekre és értelemre — és a saját politikai rendszerére. Egyideig valóban lehet élni a mult dicsőségéből, de ha a jelen valósága a multnak megtagatása, akkor váddá, leplező és megsemmisítő váddá válik az elárult és bitorolt, multból táplálkozó presztizs.

Szocialista létével és szocialista léteért vívott állhatatos nehéz harcával Jugoszlávia felszabadítja az élő szocialista gondolatot és a teremtő szocialista akaratot attól a szörnyű súlyú szovjet hypothékától, mely ámitást, önámítást és szolgai képmutatást tenyészített és tenyészít, minden szellemi szabadságot megfojt s megbénítja magát az emberit az emberben. Felszabadít tegnapi igazságoktól, amik ma már frázis-ronggyá és sötét babonává váltak s csak az inercia törvénye által kísértének tovább fejekben és szivekben.

Az ilyen kísérteteknek makacs az életük, de ha egyszer kiderül, hogy illúziókban éltünk, hihetetlenül meggyorsult a tőlük való felszabadulás folyamata. Így gyorsult meg nálunk is az első habozó, tétovázó lépések után ez a folyamat. Annyira, hogy tegnapi magunkra, tegnapi gátlásainkra és vakságainkra, a naivitásra, melytől oly nehezen tud-

tunk megválni még akkor is, mikor már valóban nem volt rá még csak ürügyünk se, ma már valósággal a történelmi távolság perspektívájából tekintünk vissza. Hogy minálunk ez a folyamat ilyen mértékben meggyorsulhatott, abban nagy az érdeme annak a szerfölött alapos felvilágosító tevékenységnek, amit Moszkva végzett önmaga ellen és végez a Jugoszlávia megsemmisítésére törő harcának szemérmetlen félreértelenséggel. Alaposan felnyílt a szemünk, Moszkva cselekedetei tanítottak meg rá, hogy az, amit ott hivatalosan még mindig szocializmusnak és internacionalizmusnak neveznek, sokkal inkább rokonságban van a bizánci teokráciával mint Marx és Lenin forradalmi univerzális és humanisztikus koncepcióival. Moszkva cselekedetei tanítottak meg rá, hogy felismerjük: nincs a szocializmusnak ma veszélyesebb ellensége, mint az a rezsim, mely Dzsingisz kán módszereit az inkvizíció vívmányaival kombinálja és ezt szocializmusnak, sőt a humor iránti érzék jellegzetes hiányával, kommunizmus felé való haladásnak nevezi.

Nem becsülöm alá tehát a szovjet-kormány érdemét abban, hogy alaposan megtanultuk, miféle tábor az, melyet ők az élenjáró Szovjet-unió szocialista táborának neveznek. De a lecke, amit kaptunk, nem hathatott volna ilyen egyértelműen, ha ellentétként nincs itt a talpunk alatt a mai, a mi Jugoszláviánk földje. Nem azért, mintha ez az ország, az intézményei és a rendszere tökéletes volna. Nem mintha bárki is állíthatná, hogy minálunk minden jó és szép. Rengeteget vérzett, gazdaságilag és kulturálisan még mindig elmaradott ország vagyunk. De tudjuk, mi az, amit nem akarunk és tudjuk emberi szépségét annak, amit akarunk s amit építünk s ami nap nap után biztosabb úton halad előre a megvalósulás felé.

Ebben a könyvben összegyűjtöttem írásaimat, melyek abból a szűkségletből fakadtak, hogy ne csak az ellenséggel, hanem saját illúzióimmal is leszámoljak. Közlöm őket abban a sorrendben, ahogy íródtak, 1948-tól máig. Nem hagytam ki az olyan gyermekdeden együgyű elme-futtatást se, mint a »Csendes szó a lármás hadjáratról«. Úgy gondolom, hogy az ilyen gyűjtemény érdeklődésre tarthat számot, mint adalék a kor dokumentációjához, amennyiben visszatükrözi azt, hogy milyen fokozatosan és fájdalmasan eszmél az ember a valóságra és a feladatokra, amelyek belőle következnek.

Zágreb, 1951. év szeptemberében.

Náda és Zágorka

1

Rekkenő hőség s vele együtt szorongás feküdt a városra. Az aszfalt olvadt a talpak alatt és nehéz kipárolgásával összekeveredett a hársvirág illata meg a benzin csípős szaga. Az aranyos porszemcsékkel telt levegőben, a sebesült utcákra és rombadöntött házakra hulló napsugarak között a járókelők úgy mozogtak, mintha holmi undorító terhet cipelnének. Tekintetük rémületet mutatott, különösen amikor német tiszttel, csendőrrel vagy olyan civillel találkoztak, aki szembetűnő nyugalommal ögyelgett az utcasarkon.

A rombadöntött Szlávia közelében egy utcán, amelyen még mindig vakolat- és hullaszag leng és amelyben a hadifoglyok még mindig az omladékot eltakarításával foglalkoznak, két leány lépked könnyedén és gyorsan. Az egyik kékruhás, dundi, szőke, olyan mint egy baba. Gyermekes kék szeme kicsillan fehér arcából, telt ajkai kissé nyitottak, mintha csodálkozna, vagy mintha cukrot vett volna a szájába, de elfelejtette megrágni. A másik vékony, magas, keskeny arca barnapiros, könnyű fehér ruhában kissé elgondolkozva halad. Barna szeme gondosan pillant a környezetre, mintha fel akarná jegyezni a romokat, a hadifoglyok arcát, a német örök ábrázatát és a városnak ezt a visszafojtott remegését, amelyet látni nem lehet ugyan, de éppen annyira érezhető, mint a súlyos, forró levegő reszketése. Így együtt az élénk, telt, fehér leány és a hajlékony, barnapiros, álmodozó másik mintha kiegészítik egymást az ifjúság és leányság varázsában.

Gyorsan, elszántan mennek, mintha valami új, nagy élmény elé sietnének. Az utcasarkokon, mint összeesküvők, körülnéznak s a járókelők között egyik-másik legénynek vagy leánynak rejtett jeleket röpit a pillantásuk.

Ifjúi gondtalanságuk ellenére is látszik, hogy izgatottak. Szinte azt hihetné az ember, hogy találkára mennek, olyan találkára, amelybe beleviszik minden álmodott álmukat; hogy az első, felejtethetetlen ifjú szerelem elé sietnek és mielőtt céljukhoz érnének, még egyszer meg akar-nak győződni róla, nincs-e a járókelők között olyan valaki, aki álmaik-nak jobban megfelelné.

Egyik-másik aszfaltbetyár, aki a megszállás lidércnyomása alatt sem hagyta el Belgrádot, kihívó tekintettel méregette őket. Mikor az egyik bután öntelt arcú dendi csettentett a nyelvével, a vékony fekete elkese-redetten súgta a szökének:

— Hogy ezt a németek nem viszik kezesnek a Száva hídjára! Az apja biztosan nagy barátságban van velük.

Gyors haladás közben is megkülönböztették a fiatal emberek faj-
taít s az egyik fajtától megvetően elfordították a fejüket.

Mikor egy felfuvalkodott, öntelt arcú, kiborotvált és bepúderezett,
forradásos képű tiszt mohó pillantásokkal végigtapogatta őket és há-
rom feketeruhás SS-ista érthetetlen megjegyzéseket tett rájuk cuppogás
és röhögés kíséretében, a két lány megszorította egymás kezét és tekin-
tetével tartotta vissza egyik a másikat attól, hogy valami elhamarkodott
mozdulatot tegyen. Mikor elhagyták a németeket, megrázta őket az
undor, de rögtön utána visszatért arcukra az ifjú gondtalanság.

Kétszer-háromszor meg is állottak, mintha nem tudnák biztosan,
hová kell menniök. Láttak két fiatalembert és két leányt, pillantást
váltottak velük, majd befordultak egy zöld fasorral szegélyezett utcába,
amelyen nem is látszott a háború nyoma. Gyorsan körülnéztek, hogy
nem tűntek-e fel valakinek, majd továsiettek. Kerestek valamit. Befor-
dultak egy másik utcába. Most ismét hol ép, hol lerombolt házak mel-
lett suhantak el, amelyekből a füst, a por és a vakolat szaga áradt, be-
temetett holttestekre emlékeztetően. Végül nyugodt, fasorral díszített
szép utcába értek. Az egyik háztetőn galambok turbékoltak. Egy ala-
csonyabb falról poros virágú fonnyadt indák lógtak. Ebben a csendben
a lehúzott redőnyök alól mintha riadt szemek villogtak volna.

— Vigyázz, most! — súgta a karcsú fekete.

— Igen — bólintott szinte észrevehetetlenül a dundi szöke.

Az egyik megtapogatta táskájában az üveget, a másik pedig görcsö-
sen szorongatta a gyufásdobozt.

Egy német főlirást hordozó luxusvilla előtt három gépkocsi állott.
A soffőrök, bizonyára a forróság elől, betértek valahová sörözni. Kissé
távolabb lustán lépkedett az őr. Rohamsisakot viselt gömbölyű fején és
fakó kék szemével pislogott. Rászánta magát, hogy katonásan lépkedjen,
hogy vállán úgy tartsa a puskát, mint valami merev szobor, de néhány
magabiztos lépés után megállt egy fa árnyékában.

A karcsú fekete lány gondtalanul, vagy inkább elgondolkozva lép-
kedett az autók mellett az úttesten, a dundi szöke pedig megállott a
szandálját igazítani. Az őr végignézte fiatal lábait és hajlékony terme-
tét. A lány felpillantott az őr arcára. A piszeorrú fiatal katonának szinte
gyermekes, sőt babaszerű volt az arca, mint olyan valakinek, aki csak
utánozza a katonát. Vörösés bőréből csakúgy ömlött az izzadság és hal-
ványkék szemei mohón csillogtak gyermekes szemöldökei alatt. A ka-
tona megállt, egy pillanatra megfeledkezett a szolgálatról. Ez alatt a
fekete lány elszántan leöntötte az első gépkocsit az üvegből és meggyő-
ződve, hogy senki sem vette észre, leöntötte a másodikat, majd a har-
madikat is. A szöke most ellépett az őr mellett. A katonának néhány lépést
tett utána, mintha valamit mondani akarna. A lány gyorsan megfordult
és barátnője felé sietett, aki az utca másik oldaláról hívta. A gépkoc-
sik mellett gyufát gyújtott. Egyet, kettőt, hármat — s továsietett. Mind a
három gépkocsi pillanatok alatt lángbaborult. A tűz mohón végignyalta
a karosszériákat és sűrű, nehéz füst emelkedett az égnek. Az őr az első
pillanatban megdöbönt, de azonnal magához tért és lekapta válláról
a puskát. A lányok úgy futottak, mintha súlytalanok lennének. Már be-
fordultak a sarkon, mikor az őr elsütötte a puskát. Addig lövöldözött,
míg a golyóban tartott. A lányok eltűntek, az után pedig riadalom
madt. Rémuült arcok nézegettek ki a zsaluk réseiből, csendőrök rohantak,
a gépkocsik égtek, ropogtak és fojtó füstbe borították az utcát.

A különleges rendőrség ügynökeinek és a gestapósoknak aznap rengeteg volt a dolguk. Azon a forró, súlyos délelőttön egész Belgrádban égtek a tehergépkocsik és a luxusautók, az előző éjjelen lángbaborult egy nagy garázs is és a sbirrek szétfutottak a városban diverzánsokat fogni. Lezárták az utcákat és igazoltatták a járókelőket. »Régi ismerősöket« kerestek. A diverzánsok nagyobb része azonban fiatal volt, diákok, ifjúmunkások, munkáslányok, akik a lepézeltségek és a fasiszta tehergépkocsik lángjával jelezték, hogy a belgrádi járdákon megkezdődött a megszálló katonák veszedelme. A sbirrek csak úgy gondolom-szerint kutattak, nézték át a zsebeket és táskákat. A két leány személyreírását azonban már megkapták. A lányok a Cvijics-utcában őrizetlen tehergépkocsikra bukkantak. Éppen készültek felgyujtani azokat, amikor a sbirrek előugrottak a kapualjából, súlyos, kegyetlen marokkal lefogták a lányokat és megbilincseltek őket. Vad gyűlölet sugárzott a szemükből, a szájukból pedig ömlött a sör és a fröccsök nehéz szaga.

A sbirrek puskatus-ütések, szidalmak s rosszindulatú tréfálkozások (»most majd megkapjátok, ami az ilyen forróvérű lányoknak kell«) közepette a városparancsnokságra vitték a lányokat. A félreálló járókelők tömegében vezették őket azokon az utcákon, amelyek úgy a lányok szívéhez nőttek, amelyek tele voltak emlékekkel, amelyek valamikor nevetésüktől csengtek, amelyeken azelőtt ifjú lépteik és friss, csengő hangjuk verte fel a csendet, de amelyek most rémültek, sebesültek és tömve vannak ellenséggel. Nem lehetett tudni, hogy a járókelők azért álltak-e félre a menet útjából, mert féltek, hogy velük is ez történhet. Egyesek mondogatták:

— Örültség minden ilyen kihágás a mindenható német hatalom ellen és ezt az örültséget nekünk kell megfizetni!

Mások azonban rokonszenvtől csillogó, rejtett tekinteteket vetettek a leányokra:

— Elkezdődött hát! Kellett is már! Nem állhatunk itt, mint baromok a vágóhídon.

Menet közben a két leány társaik, legények és leányok rejtett, szerető pillantásaival találkozott. Úgy mentek el egymás mellett, mintha nem is ismernék egymást s akár meg is esküdtek volna, rá, hogy egyáltalán nem ismerik őket, de ezekkel a néma jelekkel bátorságot, erőt öntöttek egymásba, fokozták az ellenség elleni gyűlöletüket és a nép iránti szeretetüket.

Mikor a lépcsőn lefelé hajtották őket, már össze voltak törve-zúzva. Arcukon is, ruhájukon is nehéz kezek hagytak nyomokat. A zárkák közötti folyosón néhány ismerős ifjú állott. Közömbösséget mutattak, de pillantásokkal vallatták egymást. Egy sovány, vérszegény fiatalembernek már véres volt az arca és kék karikák voltak a szemei alatt, amiktől a szemek még nagyobbaknak tündek. Ezt a legényt nem ismerték, de ő gyors és kitartó tekintet vetett rájuk. Teljesen kimerültnek látszott, a szeme azonban azt mutatta, hogy a lelke nincs letörve.

»Még sem vagyunk sokan« gondolta Dána elégedett pillantást vetve Nádára. Hamarosan azonban nem volt már alkalmuk arra, hogy elégedetten nézegessék egymást. Pár pillanatig állottak a folyosót ellepő tömegben, majd egy cellába lökték őket.

Egész nap izgatottan várták, hogy a letartóztatások eredményeként fel fogják-e fedezni a szervezetet. A sbirrek reggeltől estig találomra

hordták be az utcákról a legényeket és lányokat. Az épületet ütések és jajgatások tették hangossá, mert beismerésre akarták kényszeríteni az elfogottakat, hogy résztvettek a »terrorista akciókban«.

»Minket tetten értek, tehát bennünk biztosak. Minket bizonyára arra akarnak kényszeríteni, hogy áruljuk el a szervezetet« gondolta Dána, tekintetével Nádát keresve, mert csak vele együtt érezte magát teljesnek. Náda is elhagyatottnak érezte magát nélküle. Nagy aggodalommal gondoltak az ismerős és ismeretlen társakra meg társnőkre, de legtöbbit azért mégis egymásra. Mind a kettő tisztában volt azzal, hogy tagadni fogja a gyujtogatást.

A többiek aggódó pillantásai mellett Nádát kivezették a zárkából.

Az ügynökök főnöke illedelmes és atyai gondosságú hangszúllyal mondotta:

— Dánának volt esze. Mindent beismert s most nincs mitől féljen. Náda gondtalan mosollyal válaszolt:

— Beismerte, hogy szerelmi találkára ment? De hisz ez a tanár dolga, nem a maguké.

— Ne tréfáljon kérem. Dána verés nélkül vallott. Mi azonban így is tudunk — s már csattant is a tenyere a leány arcán.

Náda a tenyerek nyomával dühös arcán kiáltotta:

— A trükkjüket már ismerem s azt is tudom, mire képesek. Dána »szép szóra« nem hazudik.

Mikor pedig Dánának is azt mondták, hogy Náda mindent beismert, Dána gyűlölettel sziszegte, mintha felelnie sem volna érdemes:

— Náda nem hazudik, de maguk hazudnak!

A két összevert leány visszakerült a cellákba. Náda rámosolygott a cellában lévő társnőjére:

— A trükkjeik régiek. Nem kell felülni nekik.

Dána pedig a maga cellájában a többiek tekintetét magán érezve így szólt:

— Azt hiszik, hogy gyávává verhetnek bennünket. Tévednek a gyalázatosak!

Dána az ablak rácsán át mélyen maga alatt látta a park egy darabkáját. Hányszor ült ott tavasszal az orgonabokrok vagy a hársfa árnyékában a padon, könyvvel a kezében! Hányszor beszélgettek vagy ábrándoztak ebben a parkban! Mily messze van ez most, mintha egy soha vissza nem térő, elmúlt életben történt volna s mégis mennyire közel, mintha csak ma járt volna ott! Vékony könnyfátyol húzódott a szeme elé s ezen a fátyolon át az egész város minden háza és minden sorsa remegett. Szeme azonban nem vált kevésbé dacossá ettől az alig látható könnytől. Az épületet hol felverte az örületes láрма, hol pedig kísérteties csendbe merült, majd ismét lármássá vált. Az elfogottak pedig egymást bátorították.

A két cella ajtaja hirtelen felnyílt. Nádát is, Dánát is egyszerre vezették ki belőlük.

Betyárevics cinikusan tiszteletteljes mosollyal hajolt az arcukba s szemében a biztonság kifejezésével mondotta:

— Magukat tetten értük. Erről minden kihallgatás fölösleges. Kínosni azonban nem szeretnénk magukat, hiszen szeretnénk a helyzetükön könnyíteni. Maguk gyengédek, fiatalok, naivak. Mondják, ki beszélte rá magukat?

— Maga nem ért tetten bennünket. Még kevésbé beszélt rá bennünket valaki — nyúlt ki Dána, csakúgy villogott a szeme. Náda pedig huncut naivsággal kérdezte:

— Már az is »büntény«, ha két leány sétál? A német tiszték szólta ugyan hozzánk kint az utcán, de ez még nem rábeszélés.

A cinikusan tisztelettudó nyomozó kacscintott. Csattogtak a pofonok. A két leány csak néha-néha jajdult fel. »Az atyai« hang üvölténi kezdett:

— Kommunista banda! Jól kitanítottak benneteket. De ismerjük a titkaitokat s azt is tudjuk, hogyan kell veletek bánni!

Bánásmódjuk azonban, amit a királyi diktatúra alatt próbáltak ki és a németek szolgálatában tökéletesítettek, mégis sikertelen maradt. A leányok nem vallottak.

— Nem igaz, hogy gépkocsikat gyujtogattunk — csendült fel Náda gyűlöletteljes hangja.

Odarendelték a német őrt is. Az arcukba hajolt s azt mondta, hogy éppen ezt a két lányt látta a saját szemeivel, amikor autókat gyujtogattak. Szemtelenül, mint valami nagyúr, akinek mindent szabad, a szöke Nádához lépett, felhúzta a szoknyáját és vigyorogva mondta:

— Ennek a kicsinek a lábacskaít jól megjegyeztem.

Náda félreugrott, Dána pedig nem tudta már dühét türtőztetni:

— Gyűlölöm magukat s szeretném valamennyiüket felgyujtani!

A német őr rárohant és összepofozta, a »szerb« ügynökök főnöke pedig tiszteletteljesen megvárta, míg az őt megnyugszik s akkor a lehető leggúnyosabb hangon megszólalt:

— Nahát, van is kitől félnünk!

Arcuk azonban a düh mellett valami borzalmat is mutatott: hiszen ha a lányokban is ennyi a gyűlölet és az erő...

A lányoknak tetszett ez a borzalom a hóhérok arcán. A saját sorukkal tisztában voltak; ez nem lehet más, mint a gyűjtőtábor és a halál — lassú vagy gyors halál. Mégis tovább kinozták őket, revolvert szegeztek a tarkójukra, puskatussal tapogatták ki a veséjüket, hogy »jó útra« tereljék őket, de a két lány egyetlen letartóztatottat sem akart felismerni. Egy rémült lánynak, aki szembesítés alkalmával azt mondta, hogy összebeszélt velük, Dána megvetően kiáltotta:

— Ez rémültében hazudik.

Összetört testtel a puszta, tetves padlón heverve, egyik sérült csipőjükéről a másikra fordulva a két lány szomorú és derűs emlékekről sutogott. Mióta vannak elválhatatlan barátságban? Mikor mondták az iskolatársak, hogy ők ketten kiegészítik egymást? Még az is hogy véletlenül Náda és Dána a nevük, hozzájárult ehhez. Fejlődő barátságuk azonban nem holmi véletlen barátkozás volt, hanem folytatódott és elmélyült abban a harcban, amelyet a haladószellemű középiskolai ifjúság a háború előtt az árulók ellen vívott.

Ifjú, a kinzások ellenére is üde, de sebektől és daganatóktól elcsúfított arcuk szinte világított a félhomályban gyengéd, agyonkínzott kezeckéik szinte röpködtek, mint a madarak. Suttogtak s szemük — az egyik kék szeme, a másik sötétbarna szeme — szinte égett.

— Emlékszel, amikor az iskolával kirándultunk a Vaskapuhoz? A hajó orrán állottunk, a szél fúj, egyesek a szép ifjúságról daloltak, a Duna pedig ezer meg ezer hullámot vetve ringott a napon. Az a hétszörös-szálás, nevetséges bajszú Sztása pedig erővel közénk állott. Udvarolni akart s arról mesélt, hogy a belső világ mennyire egységes...

— Hogyne emlékeznek! Te akkor, hogy lerázzad, úgy tettél mintha hányni akarnál a korláton át, ő pedig belső világával együtt eloldalgott tőlünk... Milyen undorodó grimaszokat vágott...

— Később, a Duna fölött a hegyen nagy-titokban mutattál valamit. Csont-tollszár volt. Mikor a hegyén át a nap felé néztem, egy kicsi kis prizmában a nemzetközi kiállítás »kolhoz pavillonját« láttam...

— A Duna pedig örvénylő vizével folyt alattunk a szoroson át, körülöttünk tavaszba borult a világ... Azt hittük akkor, hogy gyönyörű élet vár ránk...

— Bizony. Hát arra emlékszel-e, mikor az a vén madárijesztő esernyővel kergetett bennünket?

Csendesen felkacagtak, pedig egész testük fájt. Kialakult előttük az állítólagos hazafiúi versek költőjének nevetséges alakja, a fonnyadt madárarcú, hosszúnyakú ember, akinek az ádámcsutkája szinte ugrált a kemény gallér fölött, amint esernyővel a kezében szaladt utánuk, mert végigmérték s azt súgták egymásnak: »tudod, ez az a híres Hazafi!«

Kacagtak, de hangjuk kissé remegett és a szemüket is csípte valami. Hiszen olyan fiatalok s máris emlékeikről beszélgetnek s méghozzá nem is régi emlékekről, de amelyek mégis arra intenek, hogy nemsokára talán már azok is kialszanak.

— Mit csinálhat most Hazafi? A hivatalos kurzus megváltozott. A hivatalos kurzus most Hitler »új rendje«. a hazafiak pedig kommunisták — mondotta a fekete, hogy megtörje az ifjúkori emlékek varázsát.

Közelgett az alkony, a nyári alkony. A cella szinte lángolt. A két leány elgondolkozott, elhallgatott. Biztosan hazagondoltak. Nemsokára beáll a záróra. Kátics professzor lakásában a központ egyik megsérült háromemeletes házában és Márics asztalos vrácsári földszintes házában most biztosan összegyűlt a család s az utcán felhangzó lépéseket figyelik. Náda pedig nincs otthon és Dána sincs. De vajjon a család megvan-e még? Lehet, hogy közülük is letartóztattak valakit.

— Még azt sem engedték meg, hogy meglátogassanak bennünket — mondta Náda szomorúan.

Megrázkódott. Nem, ennek nincs értelme, hogy gyötörje magát. Hisz ennek sírás lenne a vége.

— Cica nem volt elég bátor s úgy látszik, Milán sem. Alighanem elárultak egyet s más — mondotta Dána.

A két lány arca szigorúvá vált. Dána összeszorította ajkait, Náda pedig félig nyitott szájjal csóválta a fejét, mintha ezt képtelen volna felfogni.

Arról pedig, amire a legtöbbet gondoltak, nem beszéltek sokat. Egyetlen szó is elég volt ahhoz, hogy megértsek egymást, mintha még a falaknak sem volna szabad hallaniok a tervükről. Elhatározták, hogy megszöknek, amikor majd a gyűjtőtáborba viszik őket. Ha nem sikerül, hát legalább elesnek szökés közben s nem fogják őket kínozni, meg-alázni.

— Hány társunk ott van már a gyűjtőtáborban — mondta Dána szomorúan. Náda meg arra gondolt, hogyan viselkednek ott a társaik. Hiszen az a tábor most a pusztakezű dac harctere. Tudták, hogy a tábor most átrendezés alatt áll, hogy kibővítik és megerősítik. Minél később kerülnek sorra, annál nehezebb lesz a szökés.

Egyik napon szürkületkor kitzsigálták őket a cellából, ismerősökkel, ismeretlenekkel vegyest rendőrségi gépkocsiba zsúfolták. Fülledt volt ott a levegő s az összeszorult testek remegtek a kocsiban.

Az autó megállott. Kapkodást, kiabálást hallottak, majd kieresztették őket. Körülkerített térségben voltak, holmi vízvezetéki csövek, drót-göngyölegek és cementtömbök között. Durván felsorakoztatták őket, hogy átszámlálják és átadják a szállítmányt.

Náda és Dána összenéztek.

A gépkocsi előtt tolongás. Az ügynökök lökdösik, öklözik az elfogottakat, a csendőrök pedig kíváncsian nézegetik az újonnan jötteket. A szürkület megsűrűsödött, az ég elborult, mennydörgés hallatszott. A két leány egymást figyelve észrevétlenül kicsúszott a tömegeből, a dróthalmok, csövek és cementtömbök közé. A szívük bolondul vert, mégis visszatartották magukat, hogy ne kezdjenek azonnal futni. Odaosontak a kissé távol álló falhoz. Vajjon erről a téglarakásról elérhetik-e a fal tetejét és átugorhatnak-e rajta?

A nehezebb, tömzsi Náda már átjutott a falon, kezét nyújtott Dánának, de az megbotlott.

Egyszer csak felüvöltött az egyik ügynök, mintha összedülne a világ:
— Nézzétek csak azt a két bestiát!

A csendőrök közt riadalom támadt. Mi az? Szöknek? Az első pillanatban meg sem tudták érteni. Forgolódtak, hol, ki? Ordítottak »megállj!«. A sípok hangja szinte hasította a levegőt, majd lövések dörögtek. Az ügynök a lányok felé szaladt.

Náda Dánát rázta, az ügynök és a csendőrök futva közeledtek. Mily sokáig tart! Hogy van az, hogy még nincsenek itt! Dána mellével már elérte a fal tetejét, de szoknyája beakadt a tüskés drótbba. Mikor meg-rántotta, a tüskék belemélyedtek a lábába.

Dobogtak a lábak. A foglyok a gépkocsi előtt gomolyogtak. Egy csendőr fogta körül őket dühös üvöltözéssel:

— Ti is szöknétek? Azoknak se fog sikerülni!

Náda sebesen lihegte:

— Szakítsd el, ne törődj velem! Készen vagyunk.

— Szökj legalább te, Náda — nyögte Dána és lihegve ellenkezett. Egy golyó eltalálta a vállát.

Náda egy borzalmas pillanatig kétségben volt. A lábdobogás mind közelebről halatszott. Már a falon kívül is közeledtek. Németek? Ropogtak a puskák. Dána arca csüggedést mutatott. Elhagyja? Hogy érezne magát azután, ha... de várni nem lehet!

Ebben a pillanatban a fal belső felén a sbirrek megragadták Dánát. Náda leesett a falról és rohanni kezdett, mintha sohasem sejtett erő-höz jutott volna. Megeredt az eső. Hátrafelé tekingetve látta, hogy emberek szaladnak utána. Örült futásba kezdett. Utána meg valami réten mászott át. A lövések dörögtek, a reflektorok pedig küzdöttek az esővel és homállyal. Náda kihagyó lélekzettel futott, minden pillanatban azt várta, hogy sbirrekbe ütközik. Egy kerékpározóhoz ért. Fiatal munkás. Rémulően nézett a lányra, de az elálló lélegzettel, villámgyorsan rászólt: »Vigy magaddal!« A fiatalember úgy nyomta a pedált, mintha a halállal versenyezne. A kerekek csuszáltak a felázott talajon.

Vozsdovác első utcájánál leugrott a kerékpárról:

— Köszönöm, siess!

A leány tudta, hová kell mennie és nekiindult. Megtalálta az ismerős házat, ahol azelőtt a gyűléseket tartották. Elvtársnője gyorsan behúzta a szobába. Az elvtársnő anyja, gondterhelt de elszánt asszony, azonnal háziruhát adott neki, a lány ruháját pedig elrejtette. Csak most

látták, hogy Náda keze és térdje véres. Lélegzetviassafojtva ültek. Kint ömlött a nyári zápor, a sötétben pedig mótorkerékpárok dübörögtek. Lesz-e házkutatás?

— Neked ez sikerült, de többé senkinek sem fog sikerülni — mondotta Náda elvtársnője. Az öccse csodálattal nézett Nádára:

— Megerősítik a készültséget. Aki odajut, annak vége.

Anyjuk pedig időről-időre felsóhajtott:

— Ó, gyerekek, gyerekek...

2.

Az egészséges, pufók, babaarcú Náda Koszmájon tűnt fel. Nadrágban járt, partizánsapkát viselt hullámos szőke haján, puskát tartott gyenge kezében. Koszmáj és a környező falvak visszhangzottak csengő hangjától és dalaitól. Térdig sárosan, vagy tetőtől talpig porosan mindig vidámságot, örömet keltett maga körül, pedig azok nehéz napok voltak s mindenikük súlyos megpróbáltatást hozott a falvakra. A németek akkor intézték támadásaikat a Belgrád melletti emelkedések ellen. Még az idősebb mogorva parasztok mindennapi gondoktól cserzett arcán is megjelent az a ritka, ünnepi mosoly, amikor Nádát látták, a paraszt-asszonyok pedig szükségesnek tartották ujjakkal érinteni, simogatni »a kis partizánlányt«. Ilyen üde, ártatlan, fiatal mint a harmat, úgyszólván még tejszaga van s máris puskával a kézben elvtársaival együtt harcol! Náda pedig valóban jól harcolt. Aki hallgatta, amikor tréfálkozva arról beszélt, hogyan »szedte le« a németeket és a Nédics-pártiakat, milyen szépen dalolt a gyorstüzelő puska, azt hihette, hogy a lány henceg, mint valami gyermek. De ezek a félkomoly mesék, amelyek öngúnyoló dicsekvésnek tündek, valójában igazak voltak. Sok ellenfél hallgatott el örökre Náda puskájának vidám nótájától.

Néha nótázás, nevetés közben hirtelen elkomolyodott és gyermekes arcán a szomorúság és a dac különös vonásai jelentek meg. Dánára gondolt és arra a sok elvtársra és elvtársnőre, akik a hóhérok markában maradtak s szinte dühösen sajnálkozott, miért nincsenek azok is itt, hogy puskával fejezzék ki gyűlöletüket. Igen, azok pusztá kézzel is, tehetetlenül is, börtönökbe és gyűjtőtáborokba kényszerítve is dacolnak a hóhérokkal, de jobb lenne, ha gyűlölet helyett golyókat szórának kínzóik arcába!

Mikor ilyen hangulatok lepték meg, mindig ostromolta a csapatparancsnokságot, hogy rohanják meg a banyicai tábor, a városparancsnokságot és a Gestapot. Tudta ő maga is, hogy ez komolytalan dolog, mégis könnyes szemekkel könyörgött.

— Ne bolondozz, Náda! Nem te vagy az egyetlen, akinek fáj az elfogott elvtársak sorsa. Nem vagyunk mi szerencsejátékosok, mi háborút kezdünk. Áldozatoknak is esniök kell. De minden elvtársunkat mégsem foghatják el; Belgrád pedig harcol, amíg csak föl nem szabadítjuk — vigasztalta Nádát, mint valami kisgyereket Gyóka Járác, a politikai biztos.

Náda mindezt tudta. Úgy gondolta azonban, hogy azok helyett is harcolnia kell, akiket elfogtak. Azt hitte, hogy életét a halál torkából mentette meg, tehát nem szabad sajnálnia, hisz ez az élet úgyszólván csak »ráadás«, »a haláltól kapott szabadság«.

Több ízben láttam ezt a lányt, amikor a Szávamenti osztag egyes részei véletlenül összetalálkoztak a kozmaji osztagrészekkel és találkoztam vele Uzsicén is, felszabadított területünk fővárosában.

Náda itt sáros nadrágban járt, bakancsán valóságos kéreg keletkezett, de ő mintha kacérkodna ezzel a harcias nemtörődomséggel, mint valami gyermek, triumfált a szabad város utcáin, mert ebben a városban volt a Főparancsnokság Tito elvtárrsal, itt jelent meg a »Borba«, itt volt a fegyvergyár, sőt a harcos még pótkávéját is ihatott a kávéházban.

Zászlóalj-parancsnokával és osztagja politikai biztosával jött a városba, akik az osztag átszervezése miatt látogattak be. Estéknént előbbi zászlóalj politikai biztosának, Bóra Baruknak és Pivó Karamatijevicsnek a műtermében üldögélt.

A többi harcos, valamennyien értelmiségiek, többnyire olyan dolgokról beszéltek, amelyeknek semmi közük sem volt a komoly hadihelyzethez. Náda a harc eseményeiről, a német abroncsokról, a légi támadásokról, a sajátkezüleg elejtett németekről beszélt. Közismert, gyermekesen hengegő módján mesélt, de mindenki tudta, hogy bátor leány és hogy dundi, most lebarant arca már sokszor dacosan nézett farkasszemet a halállal.

— Engem nem fog a golyó — mondotta komolyan, mint valami vakációzó babonás kislány, aki arról beszél, hogy kit szólít fel a tanár. — Csak attól félek, hogy fogságba esem. Az az érzésem, hogy ez lesz a végem. De hát, sorsát senkisémmel kerülheti el — kacintott vidáman — egyébként bármi történik is velem, a számadásom kész. Én tulajdonképpen szabadságon vagyok. Az, hogy élek, minden szabállyal ellentétben áll. Így legalább négy hónapon át megmutathattam a fasisztáknak, mit gondolok róluk.

Ilyenkor »férfiasan« odaverte a puskatust a padlóhoz, széles lendülettel leült, hallgatói pedig mosolvtak.

Egy uzsicei szálloda nagy padlásszobájában történt ez. Bóra Baruh és Pivó Karamatijevics éppen egy nagy plakáton dolgoztak amelynek másnap kellett megjelennie Uzsice utcáin. Náda »szakvéleményt« mondott, Dusko Szimovics, a zászlóalj-parancsnok csipkelődő megjegyzéseket tett rá, Gyóka Járác, az osztag politikai biztosa pedig tréfából komolyan helyeselt Nádának. Bóra Baruh éppen ezekben a napokban tudta meg, hogy a harcokban mindkét fivére elesett és hogy családjának nagyobb részét Belgrádban agyonlőtték, mégis az egész műtermet — hála ezeknek a »koszmájiaknak« — az a különös dorgyoli és palilulai légkör töltötte be, amely most olyan meghatóan s olyan kedvesen emlékeztetett a szeretett városra.

»A koszmájiak« visszatértek az osztagba s hamarosan mi is elhagytuk Uzsicét az első, s ezért legnehezebb általános német offenzíva és a Drázsa-féle csetnikek alattomos támadásának nyomása következtében.

A szandzsáki Nova Varosban, ahol néhány szerbiai egység állomásozott, ismét találkoztam Nádával. Nova Varosból az egységek Rudóba mentek, ahol az első proletár brigád volt kialakulóban, egyesek pedig visszatértek Szerbiába. Náda a kozmaji osztaggal visszatért a Koszmajra. A kicsi, kövér, szinte nevetséges leány vastag férfiruhában ugrált óriás termetű politikai biztosa, Gyóka Járác mellett. Járác legyengült, a lába is fájt, botra támaszkodva ment s örökké angol pipájából pöfékelt, de sohasem vesztett ki belőle az a különleges, túlfinomult humor, amit néha-néha derús csirkefogóság fűszerezett. Náda arca ragyogott:

— Megyünk Szerbiába...

Szerbiában a Zlatiboron elesett Dusko Szimovics, Náda parancsnoka, aki a kórházban revolvercsőre várta a németeket. Szimovics ottmaradt, mert nem tudott járni. Még egy hónappal előbb visszatért Szerbiába Náda politikai biztosa, Bóra Baruh, a gyengéd tájképek festője és halálával örökre egybeolvadt Szerbiával, azzal az országgal, amelyhez a jogát az áruló gyilkosok vitássá tették.

Szerbiába... Ez a dallam akkoriban Nova Varosban sok szívben zengett. A »koszmajiak« valóban menni akartak, indulásra készülődtek. A tél jéghideg abronccsal szorongatott, szinte hasadoztak a fatörzsek és a csontok. Az ösvényeken hó ropogott a bakancsok alatt, az ösvényeken kívül pedig derékig elnyelte az embereket. A koszmaji osztag pedig több száz kilométeres távolságból, havon, járhatatlan hegyeken, csetnik-leseken, német harcvonalakon, megrémített falvakon át elindult Szerbiába, a Koszmajra, Belgrád tőszomszédságába.

Mikor hallunk róla, áttörtek-e mindezek az akadályokon? Felkellették-e a Koszmajt ismét a felkelők fegyverei?

A koszmaji partizánok a németekkel és csetnikekkel való egyik összetűzés alkalmával kénytelenek voltak visszavonulni és manőverrel a másik oldalra kitörni. A csetnikek ismerték a terepet. Az ösvényeket és házakat erődítményekké alakították s azt hitték, hogy ott senki sem mehet át. Az osztag azonban átment és még igen sok erődítményen keresztül tört Szerbiában, amelyet a megszállón kívül az árulók is marcangoltak. Az osztag áttört ugyan, de a csatatéren elég sok elesett és sebesült maradt.

Náda az egyik sebesült elvtárshoz sietett, hogy futtában bekötözze és elvezesse. A csetnikek meglepték őket, visszavonulniuk nem lehetett már. Látta, hogyan tűnik el az osztag a hóborított hegy mögött s úgy tűnt neki, hogy látta Gyóka Járácot elesni. Felkapta a hóban heverő puskát. Ujjai hozzáragadtak a jéghideg vashoz, szinte azt hitte, hogy a bőre is leszakad. Ujjai nem engedelmeskedtek s mikor meghúzta a kaskat, csupán csattanást hallott, dörrenést nem. Gyorsan lekapcsolta hát a kézigránátot s kezdte lecsavarni a fődélét. Mielőtt azonban eldobhatta volna, megragadták a csetnikek. Legyűrték elkeseredett ellenállását és birkahústól, hagymától és pálinkától büzlő undok szidalmak közepette magukkal hurcolták. Azt még látta, hogy sebesült bajtársát puskával verik s hallotta az egyik szakállas ordítását is:

— Ne rontsd a puskatust! Szúrd le!

Az osztag továbbhaladt s ennek az összetűzésnek a híre eljutott hozzám Nova Varosba. Sebesültek hozták, meg egy ápolónő, akiknek sikerült Nova Varosig visszahúzódnik. Mint a legtöbb esetben, ezeknek a magános szökevényeknek a hírei feketébbek voltak mint az igazság. Az osztagot akkor nem verték szét, Gyóka Járác sem esett el — nem akkor esett el.

Mintegy tíz nap múlva egyszer csak megjelenik a megsiratott Náda, puskával és két kézigránáttal. Úgy néztünk rá, mint valami jelenésre. Honnan jössz Náda? A lány kék-zöld volt a menetelés fáradalmaitól, de a maga tréfás módján mégis elmesélte, hogy megszökött a hadifogságból és fegyvert is szerzett.

— Mondtam ugye, hogy az a sorsom, hogy hadifogságba esem. De látjátok, mégegyszer szabadságot kaptam. Arilye közelében egy faluba hurcoltak. A parancsnok, egy hisztérikus tiszt, végignézett s rámondult a kísérőmre: »Mért nem intéztétek el? Hisz ezek a legveszedelmeseb-

bek!« Azok mentegetődztek: »Azt hittük, szükségünk lesz rá.« A tiszt mérgesen hozzámfordult: »Tudod-e, hogy majdnem az egész csoportot elfogtuk, amely Szerbiába akart visszatérni? Már nem élnek.« — »Lehet« — mondtam. Erre ő: »Szerbiában nincsenek többé partizánok, mi vagyunk az urak!« Mikor látta, hogy hallgatok, rámordított: »Nem hiszed? Te partizán ringyó!« — »Nem tudom — mondtam — de az iskolában tanultuk egy filozófus mondását, hogy a kétkedés a tudás anyja.« — »Majd adok én neked filozófusokat — ordította magán kívül, de lassanként mégis lecsendesedett: — Ti azt hiszitek, hogy mi vadállatok vagyunk. Pedig nekünk is van szívünk. Látod, téged nem ölünk meg. Gyógyítanád-e a csetnikeket? Ápolónőnk nincs, de sebesültjeink és fagyottjaink vannak.« — »Hát nincsenek német kórházak?« — kérdeztem ártatlanul. A tiszt dühösen végignézett rajtam: »Mit makogsz? Mi közünk nekünk a németekhez? Ez csak propaganda! Mi szerbek vagyunk, Péter király parancsnoksága alatt.« Láttam, úgy néz rám, mintha valamit még akarna velem. Gondoltam, nem árt, ha időt nyerek s elkezdtem mesélni, hogy elhiszem, ők valóban a németek ellen harcolnak és hogy gyógyítani fogom a szerbeket. Becsuktak egy kamrába s másnap evés sebeket kellett átkötözniöm. Szorgalmas voltam, a parancsnok pedig összetűzött a másik tiszttel, mert az folyton körülöttem forgolódott. A parancsnok arról beszélt, hogy a háború milyen borzalmas a művelt és érzékeny ember számára s szinte lángolt a szeme. Láttam, csak az alkalomra vár. De én is lestem az alkalmat, hogy megléphetsek. Láttam, hogyan használják a kést. Gondoltam, majd kipróbálom rajtuk. A kamrában eldugtam azt a kést, amellyel a kötszereket vagdostam. Éjszaka kértem az őrt, hogy eressen ki. Először nem akart, de aztán mégis kieresztett. Belemártottam a kést, szinte hang nélkül összeesett. Elvettem a puskáját, a tölténytáskáját meg ezt a két kézigránátot. Őt napig mentem a hóborította erdőkön át. Az országúttól távoleső házakban két-ízben is kaptam ennivalót. A falvak meg vannak rémítve. Az árulók egyik hegyről kiabálnak át a másokra, a többiek pedig félnék. Szerbiában vannak partizánok, de borzasztóan nehéz a helyzetük. Én pedig itt vagyok s ez már a harmadik életem.

Többször is elmesélte ezt s minden alkalommal jól szembenézett bajtársaival, mert tudta maga is, hogy ez a mese fantasztikus. Lehet, hogy nem is minden így történt, de hát van-e olyan fantasztikus dolog a világon, ami háborúban ne történt volna meg? Tény az, hogy Náda itt van elvtársai között és hogy a meleg kályha mellett gyermekes hencsével meséli a szökését. Pillantása lesiklik társairól s elgondolkozva ráesik a zord, havas hegyekre, amelyek a kisváros fölé hajolnak. Ebben a városban új hadjáratra készülődünk.

Attól kezdve Nádát országunk különböző vidékein látták, mindennütt, ahol csak a proletár-brigádok megfordultak. Olovo alatt, Klyucs alatt, Livno és Jajce előtt, a Dináron, a Vucsevón, a Neretván, a Drinán, a Szutjeszkán. Meg is sebesült, barnára edzette a löporfüst, de mindig és újra az első vonalban járt.

3.

Az ifjúság gyönyörű ajándék, de csak egyszer adják és ha elveszett, visszaszerezni nem lehet. Csak a szellem, az örökké eleven szellem adhat az ifjúságnak akkor is varázst, amikor az már elmúlófélben van. Az ifjúságot azonban nemcsak az évek, hanem a szenvedések, az erőfeszí-

tések és a rokkantság is elvihetik. Hiszen a napok néha hónapokat és éveket jelentenek. A szabadságharcban elveszett ifjúság azonban nincs elveszve. A szabadságért és a függetlenségért vívott harc boldog, örökös ifjúságot ad.

Hol van már Náda lábainak fürgesége? Hol van erős, hajlékony testének vidám könnyedsége? Hol vannak szép, szőke, hullámos fürtjei? Hol van babaarcának gyermekes gondtalansága?

A lábai elnehezültek; az egyiket húzza, Szőke fürtjei nincsenek, a haját lenyírták, arca pedig szürkés-sápadt s kissé ráncos is. Csak kék szeme ragyog, noha az is fáradtan, a régi fénnel és hangja kissé fáradt ugyan, de még a régi üdeséggel cseng.

Az ötödik offenzívában, azokban a legnehezebb napokban, amikor az ellenfél gyűrűjét áttörtük, Náda, nyomoréklábú Náda, mind a két tifuszt megkapta. Folytonos menetelés közben lábadozott. Éhezett, hideg erdőkben aludt, folytonos gránátrobbanások közepette s mégis elkerült minden veszélyt, amely pedig minden oldalról fenyegetett bennünket. Egy egész menetoszlop sebesült és beteg az ellenség kezébe került, mert a harmadik divízió a saját maga feláldozásával sem tudta őket megmenteni. Náda ingadozott a nyeregben, nem is sejtette miről van szó. Véletlenül elmaradt a menetoszloptól s abban az irányban lovagolt, amelyben egy csoport harcost látott menetelni. A szilaj Szutjesz-kán átkelve megérkeztek az első egységek, amelyek az új gyűrűt áttörték.

Mikor az ötödik offenzíva után Bircsán találkoztam vele, szinte elhültem. Meg sem ismertem volna, ha régi mosolyának árnyékával arcán meg nem szólít. Ez az arc azonban csak kísértetiesen hasonlított arra az egykorira, amely maga körül vidám derűt szokott kelteni.

Hadseregünk most maga is támadásba lendült. A szabad terület terjeszkedett. A harcosok ismét Szerbiáról beszéltek.

— Engem az elvtársak a Szerémségbe rendelték — mondotta Náda kissé szomorúan.

Engem is a Szerémségbe rendelték. Már találgattam mi lesz az új feladatom. Sekovicsiban rátaláltam a Vajdaság parancsnokságának tagjaira, akik a Főparancsnoksággal folytatott tanácskozás után Szerémségbe tértek vissza. Néhányunknak velük kellett mennie.

— Mit búsulsz? — kérdeztem Nádát. — Szerémségben nő a mozgalm, szükség van ott tapasztalt emberekre.

— Sajnálom a brigádot. Nem tudom elképzelni az életet a katonaságon kívül. Ott pedig terepmunkát kell végezni, mint törvényen kívülinek.

— Dehát a hadsereggel... — Éreztem, hogy elszóltam magam. Náda szomorú pillantást vetett a lábára.

— Tudod — s egyszerre nekimelegedett — voltam Márkó elvtársnál. Ő hívott, hogy beszélgetni akar velem. Már azt is tudta, hogy mit fogok gondolni és mindenre előre megfelelt. »Nem hagyod el az arcvonalat, hisz új arcvonalba mégy« — mondotta. Hát ez az ember a lelke mélyéig ismer mindenkit és szigorú szemével olyan emberien néz, hogy tán még a holtakat is föltámasztja.

Elhallgatott, elgondolkozott. Majd, mint kevésbé fontos dolgot, hozzátette:

— Gyermekkoromban bizonyos ideig a Szerémségben voltam. Anyámnak ott rokonai vannak.

Láttam, igyekszik elképzelni azt a Szerémséget, amelyet valamikor ismert, mert hallotta, hogy a Szerémség most, mint partizánterület, de nem szabad terület, rendkívüli harcot vív. A falvak csodálatos arcvonala ez, amelyet a mozgalom kapcsolt össze.

A Száván való átkelésig és a megérkezésig Fruska Gorába minden sanyarúságot együtt állottunk ki. Azután többé nem találkoztunk. Náda a nők szervezetének vezetőségében dolgozott, nekem pedig a lapok szerkesztőjének konspiratív feladata jutott. A Szerémségben azonban mindenkiről halottunk s én is hallottam Nádáról, meg arról a sok veszélyről, amely fenyegette.

4.

Erre a falura, amelybe most a kötelesség szólította, Náda még gyermekkorából emlékszik, igaz hogy csak ködösen. Dehát ezek azok a szomszédasszonyok, sógorasszonyok, nagynénik és nagymamák, akikre ő emlékszik? Ezek azok a parasztok, akik munka közben csak a saját dolgukkal törődtek, ha nem volt dolguk, akkor meg vadul dorbézoltak? Ez nem az a falu, ilyen falu azelőtt nem volt. A nők gyűlésein hallgatta, miről beszélgetnek. Ügyetlenül fejezik ki magukat, mintha hirtelen röptek volna fel a gondolatok világába, amelynek ajtaja csak akkor tárult fel előttük. Még mintha szegénylősek lennének, kendőjük csücskével törölgetik a szájuk szélét vagy segítségváraón fonják össze karjaikat. Eszük azonban kezdi már felfogni azokat a nagy eseményeket, amelyeket a szívük már régen megértett. A világ sorsát eldöntő események többé nem érthetetlenek és idegenek előttük mint azelőtt, amikor tompán hajoltak a tűzhely fölé, a szántó, a teknő, a gyermekek és az állatok fölé, ünnepnap pedig templomba mentek, és amikor unatkoztak, apró falusi pletykákról beszélgettek. Most pedig amikor arról beszélnek, ami a falujukban történt, a frontnak nyújtandó segítségről, a néphatóságok ügyeiről, arról az újról, amely észrevétlenül már életük legintimebb gazdagságát jelenti, Náda, a tapasztalt propaganda-vezető, alig tudja könnyeit visszatartani, annyira felindul.

Náda arca ismét felöltötte azelőtti üde kifejezését, a haja megnőtt. Az egyik lábát ugyan tehetetlenül húzza, de Náda nincs kívül az arcvonalon.

Esténként sokáig beszélget Zágorkával, a gazdasszonyával. Zágorka férje néhány elvtársat vitt át kocsin a harmadik faluba. Csak holnap este jön vissza. Tizennégy éves fia, aki otthon maradt, mikor két, valamivel idősebb bátyja a partizánok közé állott, most ifjúsági megbeszélésen van, hatéves kislánya pedig a lába körül sürgölődik. A konyhában gyengén világít a petróleum-lámpa. Zágorka nem nyugszik: feláll, leül, megnézi a partizánoknak süllő kalácsot, mosogat, megveti az ágyat, harisnyát foltoz. Szakadatlan munkája közben Nádától érdeklődik azok felől a dolgok felől, amelyeket a leány a mai női gyűlésen elmondott. A saját tulajdon képzeletével akar mindent látni: az első nagy osztagok keletkezését Szerbiában, az első ellenséges offenzívát, az első proletár brigádok megalakulását és a brigádok »nagy menetelését« Gyűrevéből Krajinába, és Tito elvtársat, a sebesültekért vívott harcot, a városok elfoglalását, az aratást ellenséges géppuskarok között, a nők első kongresszusát és az Avnoj bihácsi ülését. Nádát hallgatva Zágorkának úgy tűnik, hogy mindezt látja és hogy ez nem is volt előtte ismeretlen. Ő is elkezdi mesélni, hogyan várják a falusi asszonyok a fasisztákat.

mikor azok betörnek a faluba; hogyan rejtik el az elvtársakat és az »anyagot« és hogy a parasztlányok nem mennek férjhez, míg meg nem lesz a győzelem, hanem kelengyjüket a partizánoknak és a brigádvezetőknek küldik. Úgy érezte, meg kell mutatnia Nádának, aki a katonaságtól jött, hogy a szerémségi asszonyok között is vannak hősök. Mesélt a fiatal diverzáns lányról, akit tetten értek, amikor a rombolási akciót elvégezte s aki utolsó golyóival három fasisztát megölt, aztán pedig holtan borult fegyverére. És arról a fiatal lányról is, akit nem fogadtak be az osztagba s aki azt hitte, hogy azért nem fogadták be, mert nem szerzett fegyvert. Ez a lány pusztá kézzel röntött be egy fasiszta házba, puskát szerzett és fegyveresen érkezett vissza az osztaghoz. Mesélt arról a csendes, szelíd lányról is, akit a fasiszták a bázisban elfogtak s durván vigyorogva megkérdezték, akarja-e, hogy megöljék vagy inkább vigyék Németországba, kényszermunkára? A lány felkiáltott: »Nektek nem dolgozom, inkább meghalok!« Beszélt arról a harmincéves parasztasszonyról is, aki Boszniában mint brigádvezető egész sor vitézséget hajtott végre s mikor sebesülten hazatért falujába, sem a férje, sem a falu nem ismertek rá, mert olyan volt »mintha valami főiskolát végzett volna«. Mesélt azokról a gyermekekről, akiket a fasiszták kényszerítettek, hogy árulják el, hol a kórház és ki a partizán tanító. A gyermekek nem árulkodtak. S mikor az egyik fiúcskát kidugták a toronyablakon s megfenyegették: »Ha nem mondd meg, ledobunk!« a fiúcska ég és föld között lógva hallgatott és azt gondolta: »Dögöljete meg, de én nem árulkodom.«

— Dehát mit is mesélek, hiszen te biztosan fáradt vagy és hát ezeket jobban tudod, mint én — áll meg egyszerre Zágorka, mert észrevette, hogy a lámpából kiégett az olaj. Maga is csodálkozott, honnan támadt egyszerre ennyi mondanivalója.

Náda nézte a parasztasszony egyszerű arcát, ezét az asszonyét, aki fiatalokora óta robotol, aki fejletlenül ment férjhez és szülte a gyermekeit, ahogy az már falun szokás. De ezen az egyszerű parasztasszonyarcon még a lámpa pislogó világossága mellett is valami csodálatos belső fény látszik, valami olyan kifejezés amilyen a terhes asszonyoknak van, amikor hallgatják saját magukban a jövőbeli gyermek szívdobogását.

Zágorka gyengéden rákényszerítette Nádát, hogy feküdjön le, hogy pihenjen. Munkától kerges tenyerével megsimogatta az arcát:

— Szegény elvtársnő, szenvedtél mindnyájunk helyett!

Náda meghatódva, akarata ellenére is átengedte magát ennek a gondoskodásnak, gondolva: »Mennyire összekapcsolódik minden ebben a mi harcunkban. Talán az én nyomorék lábam is hozzájárul ahhoz, hogy ez az asszony magára ébredjen s ő most megjutalmaz mindenért, amit az ötödik offenzívában végigszenvedtünk.«

Korán reggel riadó. Váratlanul fasiszta katonaság tört a falura; a falusi őrségnek alig volt ideje fellármázni a falut. A gránátvetők és a gépfegyverek már minden oldalról szórták a tüzet, a nép pedig izgatottan, rémülten szaládgált az utcán. Ez az a drámai pillanat, amikor a falu egy részének el kell tűnnie a föld alá. Az ablak már megrepedt és a cserepek hullottak a háztetőről amikor Náda felöltözött és derekára övezte revolverét. Az üvegcsörömpölés, az aknák robbanása s a gépfegyver rosszindulatú csaholása elnyomta a rémült gyermekek sikoltozását

Náda szomorúan nézte revolverét. Nehéz a régi brigádvezetőnek fegyveresen elbújni a fasiszták elől! De faluban az egyéni ellenállás elhibázott dolog.

A kissé elsápadt, de öntudatos Zágorka sietette:

— Siessetek tolongás nélkül, itt hatan el kell férnetek!

Az udvarokban csoportok tűnnek el, az asszonyok pedig lecsukják a rejtkehelyek fedeleit és ők maguk várják a fasisztákat.

Azok ott lent a rejtkehelyen nem tudják, mi történik kint. Nem tudják, hogy a fasiszták fosztogatni jöttek-e, vagy ijesztgetni. Maguk elé képzeltek a fasiszták állati ábrázatát, ahogy betörnek a házba, kutatnak, turkálnak, döfködnek és csattogtatják bakancsaikat... Azok ott lent a rejtkehelyen azt sem tudják, hogy az SS-isták és az usztasák az asszonyokat, öregeket és gyermekeket a templomudvarra kergetik.

Náda öt elvtárssal zsúfolódott össze a földalatti rejtkehelyen. Zágorka fia, egy gyengébb legényke felsóhajtott, mert az anyjára gondolt. Dübörgés hallatszott és rögtön utána lépések éppen fölöttük, majd ordítózás, fenyegető férfihangok és egy női hang — Zágorka hangja. A szavakat nem tudják megkülönböztetni, csak hangokat hallanak. A szívük összeszorul, mert borzasztó dolog harc nélkül elesni és az is borzasztó, hogy valaki esetleg helyettük esik el.

A léptek és a hangok távolodnak.

Zágorkát a templomudvarra vitték. Itt taszigálták, verték, ő pedig igyekezett titokban letörölni a kezét. Egy dagadt pofájú, vérben forgó szemű usztasa puskatussal a kezére ütött:

— Ne törülgesd! Azt hiszed nem tudjuk, hogy a bázist földelted be?

Belerúgott a kislányba, aki anyja szoknyájába kapaszkodva rémülten futott utána. Zágorka keze földes volt, arca sápadt s az a rugás, amit a gyermek kapott, százszor jobban fájt neki, mint az az ütés, amit puskatussal a kezére mértek. Az usztasát mégis kemény tekintettel nézte, úgy hogy az káromkodni kezdett.

Még otthon az udvarban kérdezték tőle a fasiszták, hol van a bázis. Csak öt fogták el földes kézzel s meg voltak győződve, hogy tettenérték. Zágorka nem felelt. Már az udvarban fenyegették, puskát szegeztek reá. Most ugyanezt a nép előtt ismétlik, hogy a népet megijesszék, demoralizálják.

— Beszélj, kit rejtettél el? Mondd meg hol a többi bázis s akkor megkímélünk — sziszegi Romecs, a járási rendőrség főnöke élesebben, mint az a korbács, amellyel végigvág rajta.

Zágorka hallgat. Tekintetével végigméri. »Ez hát az a rosszhírű Romecs? De útálatos!« A »volksdeutcher« érezte a pillantásból kisu-gárzó gyűlöletet és ez a természettől elcsúfított testű ember, aki ambícióit egész a megszállásig nem tudta valóraváltani, most személyesen is feldühödött.

Zágorka hallgat. A templomudvarban halotti csend. Sok szem titokban Zágorka pillantását keresi. Beszél-e Zágorka? Engedi-e magát megrémíteni, el fog-e valakit árulni? A faluban mindenki tudja, kit rejteget Zágorka. Ha nem tud ellenállni...

Zágorka az ütések alatt elesik. Lelocsolják hideg vízzel, hogy magához térjen. Az asszony azonban öntudatos, sőt mind öntudatosabbá válik és a mellére szegezett revolver nem ér el hatást.

— Öt perc gondolkodási időt adunk — mondotta rekedten a szörny-szülött »volksdeutcher«. A csoportba kényszerített nép között csatognak az ütések, Romecs pedig feszült figyelemmel nézi hol az óráját, hol

pedig Zágorkát s számlálja a másodperceket és a perceket. Zágorka áll, szemrebbenés nélkül nézi Romecset és hallgat. Milyen végtelen sokáig tartanak ezek a másodpercek! Egész eddigi élete elvonul előtte s az új élet küszöbén a halál vár reá. Él-e még két fia a boszniai brigádokban? Pérot jobban szerette, dehát Osztóját tán kevésbé szereti? Szemrebbenés nélkül néz, de befelé tekint.

— Öt perc — reccsen meg a gestapo-sbirr. Áll ott dühös tehetetlenségében, véres szemeit végighordozza a népen s egy pillanatban úgy érzi, hogy önmaga előtt is kicsiny. Felemeli a revolvert — öt perc!

Pillantása ráesik a Zágorka lábainál álló kislányra. A szemében örült rosszindulat villan:

— Dobjátok ezt a porontyot a harcikocsi alá!

Zágorka mintegy álmában nézi, hogy tépik el mellőle gyermekét, aki félelmében még sikoltozni is alig bír. Az egyik automata odadobta a gyermeket, a másik automata megindította a harcikocsit. Két méter s már elég is.

— Nem — sikoltott fel Zágorka — semmit sem fogtok megtudni, átkozott kuttyák!

Dörren a lövés. Zágorka meginog. Még öt golyót lőnek reá. Zágorka összeesik. A népre szörnyű csüggedés ereszkedik, de rögtön el is tűnik róla. Mindnyájan felemelték a fejüket s szemrebbenés nélkül néztek és hallgattak.

»Ha Zágorka megtehetette...«

A fasiszták felgyújtották a házakat, raboltak, fosztogattak amit értek, de expedíciójuk célját nem érték el. Semmit sem tudtak meg s a népet nem demoralizálták. Délután elvonultak, mintha megverték volna őket.

— Mind meg kellett volna ölnünk, mind, mind — csikorgatta fogát a parancsnok.

Mikor Náda alkonyatkor Zágorka holtteste fölé hajolt, sok bajtársnője eszébejutott, akik hősként estek el a harcokban. S arra gondolt, hogy így viselkedett-e volna mindegyik.

Kék szemeiből, amelyek még nemrégén mindenkiből mosolyt váltottak ki, de most a szenvedések és a tudás megérelték őket, néhány könnyesepp esett Zágorka halott arcára. »Miattunk esett el« — gondolta s bűnösnek érezte magát, majd kijavította a gondolatát: »Nem, nem miértünk. A népért. S mi is így esünk el, ha szükség lesz rá. Mindez egy nagy arcvonal itt; az életért oda kell adni mindent.«

Fordította: Hornyik János

Beau Monde

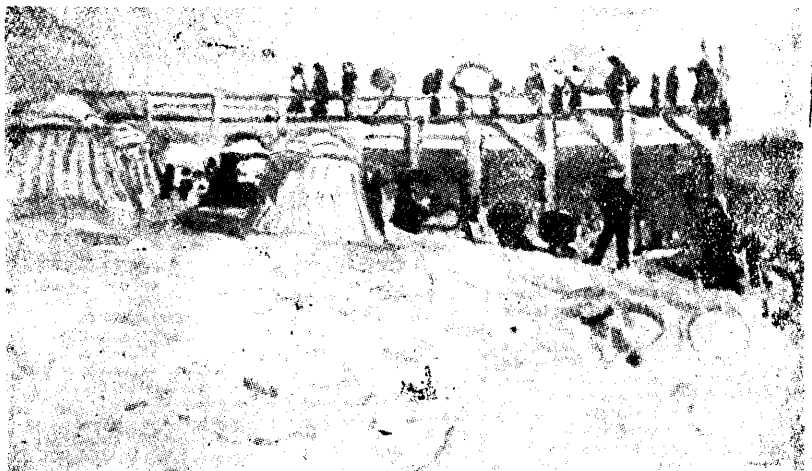
(Londoni jelenet a 18-ik század elején)

A St. James parkban hölgyek és urak
sétálgattak, az út szélén a nép.
A falevelek zizegtek, szellón
vibráló napban fény-játszó az ég.

Tehenet fejő parasztlányok friss
tejet hoztak, míg a Picadilly
palotából hír áradt, pletykázó,
s csengett a szó, a »darling« és »silly«.

Az urak whiskyt szerettek, viszont,
hogy hódoljanak az egyszerűnek,
dicsérgették a tejet és ízét,
életük nem is látszott szörnyűnek.

Ám zúgolódott a nép, meghajolt
testét árnyalta a tudat: gazság!
A nincstelének ajkán vinnyogott
a némaságból ébredt igazság.

MARQUET, Albert: Saint-andresi part (Foto Duga)

LATÁK ISTVÁN:

Jani és Kálmus

— Elbeszélés —

A vézna Hajdú Jani állandó játszópajtása volt az erőscsontú, zömök Loncsár Kálmusnak. Pedig komisz egy fráter volt Loncsár Kálmus, mivel nagy kényeztetésben nőtt fel. Kálmus apja bővő, nagyivó kereskedő volt, durva lelkeletű, vérmes üzletember. Fiával keveset törődött. A gyerek anyja, a goromba Loncsár mellett szenvedő asszonyka, aki egy darabig nevelőintézetben is tanult, s érzelmes nevelést nyert, Kálmusra mindent ráhagyott. A férje mellett boldogtalan asszonyka szerette a költeményeket, a régi képeket, a kecses, ódivatú táncokat; mindezt, ami békés, ami szép, azért is barátkoztatta férjére hasonló fiát Hajdú Janival, mert észrevette, hogy a foltosruhájú gyerekben igen éles értelem és sóvár szépérzék rejtőzik.

Pedig Jani és Kálmus jópajtásága sokszor felborult a dölyfös úri-gyerek csúnya kedvtelése miatt. Gyakran összekaptak. Ilyenkor Jani a Loncsár-ház tájára sem ment. Anyja ösztönzésére éppen Kálmus ke-reste fel őt és nyújtott békejobbot. Amolyan jobbágyi viszonyban nyugovó cimboraság volt ez. Kálmus csak azért barátkozott a sok mindent eltűrő fiúval, hogy legyen kin kitöltenie a szeszélyeit. Sokszor vérig bosszantotta az érzékenylelkű szegénygyereket. Ha tehette, megalázta. De Loncsárné olyan anyás szeretettel igyekezett jóvátenni mindig a bán-talmat, hogy Jani mindig megbocsájtott az úri fölényt fitogtató paj-tásnak.

A két fiú egyazon osztályba járt. Janit a legjobb tanulók közé so-rolta természetes esze. S ha kissé ügyetlen, formátlan viselkedése nem gátolja, talán az osztály elsője lehetett volna. Viszont Kálmus csak gyenge eredménnyel csúszott át egy-egy osztályvizsgán. Sokszor csupán apja összeköttetései és ajándékai segítették tovább a kisvárosi iskolában. A mindig fölényeskedő Kálmus nehézfejű volt, és elnyomásban tartott jobbágya, Jani segítette sokszor még a leckéjét is megcsinálni.

— No gyere, te híres, te értesz az ilyen vacak munkához. Én nem szeretem. Úgyis úr leszek, — hencegett Kálmus — nekem ilyesmire sose lesz szükségem.

Ha segítséget akart tőle, mindjárt kiméletesebben bánt Janival. Ilyenkor nem húzgálta a fülét, nem csipkedte össze, nem csupálta meg a haját s nem vetett gáncsot neki. És Jani szívesen segített, hogy csak ne bántsa, és bejárása legyen Kálmusék szőnyeges, finoman berende-zett lakásába.

Jani félparaszt családból való volt. Nagyon-nagyon szegényesen éltek. Apja egy bútorgyárban napszámoskodott, Janin kívül még négy gyerek volt odahaza. A szűk szegénytanyáról Jani mindig lelkesen rohant Loncsárékhoz. Ott annyi szépség megsejtésére és megismerésére nyílt alkalma. Ezért ragaszkodott úgy a gonoszösztönű Kálmushoz, A halkszavú, törékeny és művelt Loncsárné beszéde is vonzotta nagyon.

Az öreg Loncsár olyan könyveket vásárolt össze, amelyeket soha ki nem nyitott. Az aranyoskötésű könyvek ott álltak a szép, hűvöstepintású üvegszekerényekben. Jani áhítattal, csak lábujjhegyen mert elmenni előttük. Loncsárné könyvet kölcsönzött a betűéhes fiúnak, ha már a saját fia nem olvasott.

Kálmus gyakran gorombáskodott az anyjával, ahogy apjától látta. Jani meg mélyen szeretete írástudatlan anyját, akihez apja is mindig szíves hangon szólott, Loncsárnéhoz is rajongó szeretettel szólt mindig Jani, a saját kis hervadt anyját nézte benne, műveltebb kiadásban.

— Mért vagy goromba anyukádhoz, amikor ő olyan jó? — kérdezte többször Jani.

— Hát csak úgy. Nem gondolom én rosszul. Kiszalad a számon... — mondta vállát vonogatva Kálmus.

A Loncsár-gyerek azon kevesek közé tartozott, akik a kisvárosi polgári iskola tanulói közül zenét tanultak. Egy öreg cseh muzsikus tanítgatta Kálmust hegedűre. Úgy vágyakozott Hajdú Jani is, hogy muzsikálhasson. De neki nem jutott ki ez a szerencse. Pedig az öreg muzsikus a maga tört magyar nyelvén egyre biztatta Janit:

— Vegyél kezedbe, fiúcska, hegedűt, hadd látom, tudsz-e muzsikát! Van-e talentum tebenne?

Kezébe adta Kálmus hegedűjét, s ha ügyetlenül is tartotta a vonót, úgy érezte Jani, hogy néhány hónap alatt többet megtanulna, mint Kálmus három év alatt, mióta kedvetlenül ríkatja a szerencsétlen hangszert. Kálmus azonban irigyen kikapta kezéből a hegedűt.

— Nem való ez parasztnak, — mondta neki dőlyfösen.

De még a zenegyakorlatok hallgatása is a szépséget idézte fel Jani, a külváros egyszerű gyereke számára.

Moziba vitte Kálmus a jobbagyát. Meg a folyómenti strandra, ahol fizette helyette a csónakátkeelés díját, (mert a túlsó parton húzódott a strand). Meg a kabinjegyet is. Aztán sokszor uzsonnára fogta ott Janit Loncsárné. Azok az uzsonnák! Szalámi, vaj, méz és sütek. Legtöbbjét otthon sosem látta Jani. És gyümölcs. Narancs, alma, dió, datolya. Honnan is szerzik ezeket a finom dolgokat? Jani testvérei álmélkodva hallgatták az uzsonnákról szóló beszámolókat.

Kálmussal való pajtássága útján kereste Jani a finom és jó élet megismerésére a módot. S elválhatatlanul ragaszkodott hozzá, mégha néha csúnyán összevesztek is. Hiszen mennyi megaláztatás érte általa! Folytonos bosszantás, gúny és gáncs. S ha a lenézett gyerek néhanapján dühösen kitört, hogy ökölrel visszatörölje a sértéseket, többnyire ő húzta a rövidebbet, mert Kálmus erősebb és kíméletlenebb volt. Meg aztán Kálmuséknál verekedtek, Jani nem is merté úgy visszaütni, mintha valahol az utcán tűztek volna össze. Mindig kikapott, ezért aztán gyűlölte is Kálmust. Az elnyomottak feneketlen gyűlölete lappangott a ragaszkodás mögött.

— Te, ha én egyszer megverlek! — fenyegette többször is Kálmust, de mindannyiszor visszatartotta magát. Valami fogta a kezét. Mi volt az? Szolgai alázat? A könyvek vették el erejét? Vagy a szalámmal fe-

dett vajaskenyér, uzsonnára? A mozi, a strand, ahová Kálmus nélkül tán sosem jutott volna el? Hisz az ócska fürdőnadrágot is Kálmustól kapta. De azért játék közben már egyszer úgy összevesztek, hogy egy kis ásóval Jani majd a szemét ütötte ki gonoszkodó pajtásának.

Különösen fájt Janinak egy eset. Megszégyenülés a szép ügyvédné előtt. Az ügyvédné macskamozdulatú, lustálkodó szépasszony volt, Loncsáréknak valami távoli rokona. Nyaranként strandolni jött Kálmusékhoz. Borús időben Loncsáréknál otthon cigarettázott és a kertben, a nyugágyon heverészett. Szép pongyolája hanyagul szétnyílt néha, és a már olvasmányai által is a női szépség erejét megsejtő Jani határtalan imádattal nézett a szépasszony kicsillanó, gyönyörű idomaira. Egyszer szóba is állt Janival az ügyvédné. Valami könyvről kérdezősködött, amit Jani kezében látott. Feleletét az asszony illedelmesnek és értelmesnek találta. Ezt Jani fülehallatára elismerte. Jani határtalanul büszke volt erre.

És éppen az ügyvédné előtt szólt rá egyszer Kálmus:

— Hé, jobbágyom, rongyos a harisnyád!

Amikor Jani pissegett és mutogatott, hogy hallgasson; Kálmus hencegően azért is tovább kiáltozott. Jani oldalba ütötte. Erre őt Kálmus a kerti ösvényen, a locsolás alkalmával összefutott sáros vízbe hengerelte. Jani arca, inge, szegényes ruhája csupa sár lett. Dűhtől lázas arccal, lángoló szemekkel futott haza Jani, és ha pajtása hosszas könyörgéssel nem hívja vissza, tán sosem lépte volna át többé a küszöbüket.

A visszafojtott gyűlölet és az újrafoltozott barátság izgalmai között új nyár köszöntött rájuk. Az iskolaszünet következett. Naponta együtt voltak, és az apró bosszantások az igazi barátság jövőjét örökre lehetlenné tették. Egyre fogvicsorgatóbb volt ez a komázás, és veszélyeket rejtett magában.

Az egyik napon, ugyancsak együtt, a folyó partján csatangoltak. Átkutatták a bokrokat, köveket hajigáltak a vízbe, majd fára mászkáltak. Egyik nyárfán, igen magasan, fészket pillantottak meg. Jani jó mászó volt. Könnyű, vézna testével macskaügyességgel mászott fára. Most is előre kúszott, de utána tartott Kálmus is. Egyre följebb haladt Jani. A zömök Kálmus utána. Egyszer csak elakadt Kálmus a gyöngye, hajlós ágakon. Szédülés fogta meg. Nem mert tovább a mokusügyességű cimborája után kúszni. De lefelé sem akart menni. Nem is tudott. Csak görcsösen kapaszkodott. — Jani, Jani — sóhajtott pajtása után. Jani megállt. Majd visszaereszkedett Kálmushoz, mert látta, hogy az bajban van. Megfogta Kálmus kezét és fölfelé segítette. Kálmus erre visszanyerte bátorságát.

Felértek. Egy pillanatra lihegve megálltak. Alattuk a folyó medrének szele zúgott. A fa csúcsa hajladozott velük. Már majdnem elérték a fészket. Még csak egy kis erőfeszítés. Oldalt kerültek és célnál voltak.

A fészekben szép kis rigófiókákat pillantóttak meg. Kálmus önzően hozzájuk kapott és zsebre akarta őket tenni. Kapkodni kezdtek, majd lökdösődtek is.

— Ne vedd el mind, — kérlelte Jani. — Hagyj nekem is!

De Kálmus most sem tudott erőt venni erőszakos, kapzsi természetén. Hozzá közelebb esett a fészek. Nem szólt, de mind magához akarta kaparintani a fiókákat. Janit sötét düh szállta meg. Felmászni is segítette cimboráját, mégis mindent el akar előle kapkodni. Démoni dühe

egy pillanat alatt lepergette Jani előtt mind a Kálmus gonoszkodását. Megint a besározott arcát égető szégyen és a millió bosszantás émelyítő mérge rángatta görcsbe öklét. Lihegve tusakodtak.

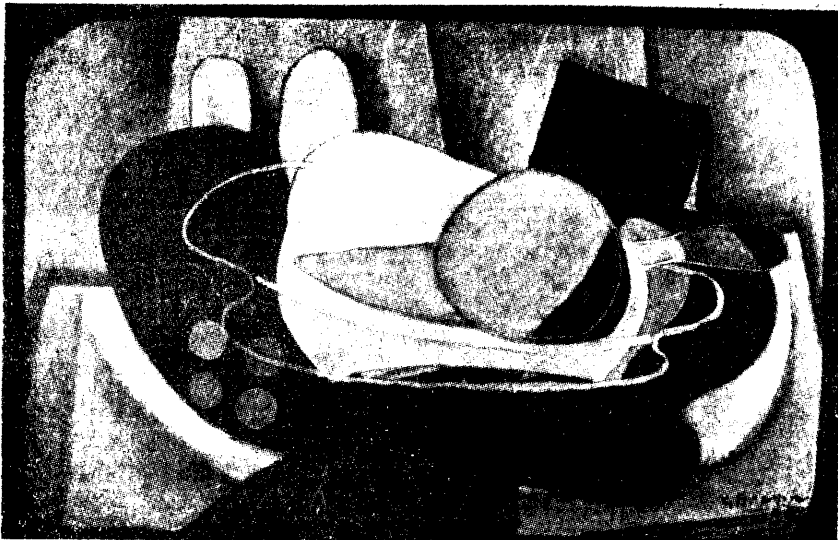
— Az enyémekek a fiókák! — kiáltott diadalmasan Kálmus, amikor sikerült a fészket egészen kiürítenie.

Jani most talán nem is tudatosan, de gyűlölő indulatossággal teljes erejéből meglökte Kálmust. A zömök fiú megingott és iszonyattól félbermaradt kiáltással zuhant lefelé a folyó gátján húzódó kövesútra. Jani még látta, hogy zuhanó, testes pajtása kapálódzva a kövezetre csapódik. Feje egyszerre formátlan tömeggé lesz, s mintha vörös kendőbe bugyoláltak volna, fentről már nem lehet felismerni...

Jani maga is majdnem pajtása után szédült. Ijedtében négy végtagjával ösztönösen megkapaszkodott, mint a majmok, s lassan lecsúszott a fáról. Tizenkét éves szívében jéggé fagyott a rémület. Akadozó lélekzettel állt, amikor látta, hogy Kálmus többé nem mozdul. Mi történt? Hogy is történt? — kergetődzött elhomályosult gyerekagyában. Nem akarta lelökni! Csak a szokásos dulakodásba tévedtek az iszonyú magasban. Már mindent megtett volna, hogy visszavigye az életbe a durva lelkű gyereket. Hiszen mégiscsak cimborák voltak.

A madarakat is mind neki hagyta volna. Csak élne. De Kálmus nem mozdult. Szétloccsant aggyal feküdt a véres kövezeten. Kifordult tagjait úgy széttárta, mintha az anyaföldet akarta volna megölelni. Hiába hajolt föl, hiába szolongatta már. Előbb csak nézte Jani görnyedten, tehetetlenül, majd szorongó melléből az iszonyat sípolásával kiszakadt a kiáltás:

— Mit tettem? Segítség! Jaj, segítség!

BRAQUE, Georges: Csendélet.

Két szerb romantikus

JOVÁNOVICS-ZMÁJ JOVÁN (1833—1904):

Dal a dalról

Mikor az első büntől
Az ég fekete lett,
S Édenből az emberi nemzet
Kiűzetett, —
Mint törtszárnyú sasnak
A nagy messzeség,
Oly kegyetlen lett, és
Oly nehéz a lét.
A fájdalom magába száll:
»Jövel te inkább, jó halál!
Hisz ember így nem élhet el:
Üres szív, jéghideg kebel,
És benne felkavart világok,
— Hát feneketlen ez az átok?
A kínok örületbe gyúlnak,
Vagy elvadulunk, mint a dúvad!«

A döbrent lélek szózatátul
Az isten kegyelemre lágyul:
»Akartam, nagy legyen a bűnöd
Büntetése,
De ekkorára nem kellett volna
Szabni mégse.
Eredj leányom, akinél nekem
Nincs tetszőbb még egy!«
És földre szállt a kedves leány,
A Költészet.

S mintha új nap langy sugára
Szállna földre,
Hogy éjt üzzön, s a halotti
Ürt betöltse.
Hol könny járul a panaszhoz,
— A dal írt lel;
Hol a csüggedés letaglóz,
— Dal segít fel;

Hol a jókedv tombol, erjed,
— Dal a szomja;
Mit a szó másképp nem ejthet,
— Dal kimondja;
Hol fogyóban a reménység,
— Dalok őrzik;
Hol hitet sorvaszt a kétség,
— Dal erősít.

Kisgyermeket bölcsejében
Altat anyja,
Szenderül már, zümmös, édes
Dal ringatja.
A dal szebb illatozású,
Mint a rózsa,
A szíveket lágy örömmel
Körülöjja.

Cifraboltú székesegyház,
Hívek töltik;
Énekelnek, s a dal felszáll
A felhőkig.
Mindenünnen száll az ének
Áhitattal,
Osszekapcsolni a mélyet
A magassal.

Halott fölött bűg a gyászdal:
»Béke véled!«
És a sírból cseperednek
Új remények.
Hiszen a sír jobb jövőndő
Bölcső-ágva,
— S a harangszó, hogyha zendül,
Szent dalárda.

Menyegző, itt is dalolnak,
— Félre bánat!
Dal dukál a vőlegénynek
S az arának.
Ifjú pár elé megint dal
Szór virágot,
S idéz nekik, ígér nekik
Boldogságot.

Paraszt szántja falat földjét
Verítékkal;
Nyája mögött görbebotos
Pásztor lépdél;
Szorgos kézzel közöst művel
A kaláka, —
Soknak, egynek, gondnak, kedvnek
Dal a párja.

Könnyes anya messzi fiát
Visszavárja;
Fia hazagondol, s rákezd
Egy nótára,
Száll a nóta, nincsen ami
Útját állja:
»Édesanyám, megölelhetsz
Nemsokára!«

Százesztendős tölgy tövében
Ősz nyirettyűs,
Multat éleszt, dala gyógyír
És nemes tűz.
Hogy áll a szerb, annyi vész bár
Dúlt fölötte, —
A dal óvta, néki hála
Mindörökre!

Hol könny járul a panaszhoz,
— A dal írt lel;
Hol a csüggedés letaglóz,
— Dal segít fel:
Hol a jókedv tombol, erjed,
— Dal a szomja;
Mit a szó másképp nem ejthet,
— Dal kimondja;
Hol fogyóban a reménység,
— Dalok őrzik;
Hol hitet sorvaszt a kétség,
— Dal erősít.
Mert csak szeretet és jóság
Van a dalban;
A hajtása hit-virág és
Remény-balzsam.

Akinek a dalra buzgó
Szíve nincsen,
Számára hiába küldted
Lányod, isten!
Mig az érzőt a boldogság
Alma gyujtja,
Jéggé dermedt dal híján a
Nyomorultja.

Dalhoz fordulj ellenedtől
Bátorságért, —
De vigyázz, sohase legyen
A dal játék.
A dal úgy szép, hogyha tiszta
És úgy ragyog,
Éppen úgy, mint a magosban
A csillagok.

Úgy szép, hogyha nemes célok
Buzogtatják,
Úgy szép, hogyha benne lakik
Az igazság.
Úgy szép, hogyha szívből szökken,
Szívbe árad; —
Az ilyen dal előtt nincsen,
Mi megállhat.
Az ilyen dalt őrizzétek,
Amíg éltek!
Ne gyalázza hazug elme,
Üres lélek!

Ha ilyen dalt megtagadtok
Gyáván, hitlen, —
Oda a föld! — Oda az ég!
Oda minden! . . .

JAKSICS GYÚRA (1832—1878):

I. Este

Árva madárcák, rokonaim vagytok?
Vagy, akárcsak engem, kimartak a latrok?
Vagy megkeserített kínnal a világ, —
S a vállamra szálltok, hogy akiket bántott
Mindenki, legyenek bánatban barátok,
Dúdolva dúlt szívük páros dallamát . . .

Bár a testünk
Csak csipetnyi,
Megéreztük,
Hogy akár te,
Nem fog senki
Úgy szeretni,
Érteni . . .

— Csiu csi!

Drága madárcák, lelkemhez szegődött
Egyetlen társaim, régi ismerősök,
A szívetek áldott, méz a dalotok;
De az én szívemet, az én árva keblem
Jeges gyűlölettel szétzúzták kegyetlen,
S most a szív helyére, im, jég rakodott.

Száz csodákkal,
Kék virággal,
Hímes éggel,
Szép mesékkal,
Karcú lánnyal,
Pilleszárnyal
Szállunk szíved
Megolvasztani . . .

— Csiu csi!

Kicsi madárcák, sok kis érthetetlen!
Elfutottak rég a szép napok felettem,
Megfonnyadt a virág, elfagyott a tő,
De a lelken ott csüng, tört szírom, bús hajtás,
Egy nehéz seb, nehéz, fájdalmas sóhajtás,
Mint egy késő illat, téli temető.

II. Éjfél

... Éjfél van,
Sötét palástban néma isten ő.
E süket perc, e fekete idő,
Mely lelket ringat, csitít, takar.
De micsoda zaj? —
A néma éjfél végtelen ölen,
Mint roppant, borzas, kék hullám-sörény

A tenger csodálkozó tükörén,
Búg, mint a haldokló a vég előtt,
Vagy mint ha mélyről feljajong a föld.
Talán szél viszi szellem panaszát?
Talán a föld átkozza önmagát?
Talán odább fordul tőlünk a menny,
Hogy ne halljon több sóhajt sohasem,
S csillag sír, az ég gyászba öltözik,
És a földtől végképp elbúcsúzik? —
Hát elmegy tőlünk örökre a nap?
Hát nem lesz többé soha virradat?
Hát éj marad
Ezentúl? ...

Lépés kopog.
Hol vannak ilyen halkán utazók?
Nem csenedesebb a lengő levegő.
Megindult volna kint a temető?
Vagy felhők mennek titkon felfele?
Vagy megszakadt egy ember kebele?
Angyal hozott az égről balzsamirt?
Avagy a halál kaszája suhint?
Szeretet jár? ... Vagy gyűlölet oson? ...
Ez a sápadt rém, kegyetlen rokon,
Kiinni ritka öröm-poharunk?
Vagy lassú gyászban közeleg a bűnk,
Hogy arcunk legyen újra csupa könny? —
Vagy halottaink ős serege jön ?

Az ajtó megnyílt...
Oh lélek! oh te drága árny!
Oh boldogságom! oh édesanyám!
Sok ős múlt, el, sok tél, sok tavasz,
Sok volt, be sok a keserű igaz;

Keblem sokat forrt, sokat reszketett,
Sokat tépték szívem az emberek;
Sok volt a bűn és sok a kárhozat,
S a halállal is játszottam sokat;
Sok mérget kellett már felhajtanom,
Sok könny pergett le sovány arcomon...
Anyám, anyám, oh drága árnyalak!
Amióta, anyám, nem láttalak,
Úgy járok én a földön, mint a vak. —
Vagy azt gondolod: »Jól megyen sora,
Hisz hallgatnia nem kell, mint fon a
Pókunk fekete, sorsos fonalat
Az omladozó vén eresz alatt:
— Emberek közt vagy, feleid között.«
De rossz, anyám, az emberek között:
A kárörömmel egy a gyűlölet,
S vele irígység fog testvérkezet,
S a hazugság is őket keresi,
Amerre gonosz fondor vezet;
Árulás, ármány, hitvány szolgálad,
S velük karöltve hitszegés halad.
Anyám, anyám, a világ nyomorú, —
Az élet, anyám, nagyon szomorú.

DONGEN, Kees van: Párisi nő.

Bunyevec népmesék

(Vujkov Bálint gyűjtésének első könyve)

Esztendőök óta készült ez a mű váltakozó munkalendülettel; mi kísérelői s kicsit néha aggodalmaskodó vagy már éppen türelmetlen sürgetői voltunk megszületésének. Nem az együttérzés és a természetes érdeklődés megnyilatkozása volt ez, hanem annál mindenképpen több. Mikor az első hírt hallottuk felőle, már éreztük: megjelenése és szellemi hagyatékunk gyarapító öröme ki is váltotta a kulturális együttműködés termékenyítő hatását. Mintha csak együtt jártuk volna a gyűjtő útját Tavankúttól vagy Mérges pusztától Györgyénig, Békováig; a táj — és kulturörökség kutatásának sáros, ragacsos, sokszor szinte áthatolhatatlannak tűnő göröngyös útját, amelyen néha bizony leküzdhetetlennek látszik a munka. A talaj maga, ha a Telecskai dombok idenyúló gyűrődéseire gondolunk, olyan nehéz, hol kitáruló, hol befelé forduló, mint maga a népi élet: a paraszti életforma annyiszor feszegetett zárt világa.

Nem első kísérlet ez: nem is úgy kell venni, az ismeretek magaslatairól letekintő fölfedező szemével, mert mi magunkban és a magunk erejéből a kezdet kezdetén már régen túljutottunk. Ez nem elbizakodás, hanem csupán önbuzdító megállapítása a ténynek: vagyunk, munkánk él a fejlődésben és ime, hozza magával alkotni vágyó és alkotó termékeit.

Vujkov Bálint, itt mellettünk, ide s tova húsz esztendeje járja ezeket az utakat. Kemény s szívós rátapadással él a folklórban, néha talán több ragaszkodással is, mint maga a szépirodalmi alkotóművész, akit a mű eredeti megformálásának heve és szülési izgalmai természetszerűleg jobban magával ragadnak. Rájiics Bláskó és Prcsics Ivó után ő a harmadik kiemelkedő bunyevec folklórlista, aki nemcsak kívülről tapogatja s nem divatos időöltésből gyűjti egybe a népmesék egész kötet-sorozatára való anyagát (nyolc-tíz kötetre tehető a nyersanyag, ami eddigi kutató útján összegyűlt s keze nyomán kidolgozásra vár) — hanem úgy, mint aki már végleg elszegődött hozzá és a népköltészet még rejtett, de mindjobban ismertté váló világában visszavonhatatlanul benne él.

Az összegyűjtött anyag gazdagsága és nagy kiterjedése a táj és a földrajzi születési vagy lelőhely szerint oszlik meg külön darabokba. Első az, ami hozzánk a legközelebb fekszik, velünk együtt él — tehát a kezünk ügyében van, csak éppen le kell hajolnunk érte. A másik az, ami távolról ide hallik, vagy néha nagyobb ünnep alkalmával más vidékre is magával hoz a nép. Akkor meg azt kell lesni, hogy elmondja valaki.

A bunyevec folklór gyűjtője itt arról nem beszél, hogy miként jutott hozzá az anyaghoz, milyen fáradság árán és mi volt a gyűjtési módszere az egyik anyagnál, mi a másiknál. Talán későbbi kötetben kerül erre részletesen sor, ahol majd a népköltészetéről is beszél és kilép a városból, hogy belenézzen a tájba: mit is adhat még ez a vidék így gyűjtve

önmagának? Milyen kincset, milyen értékeket és kiket mozdíthat meg nemcsak a gyűjtésre, hanem az alkotásra is, hiszen a meglevő első virágzásnak korától már majd egy évszázad választ el bennünket.

»A mesélők és más terjesztő idősebb emberek szerint — akiket én hallgattam —, a népmese az itteni horvát nép körében az elmúlt évszázad utolsó évtizedeiben virágzott. Mindjárt fölmerül a kérdés: vajon a népmese egyformán volt-e elterjedve a nép minden rétegében vagy az egyikben inkább, a másikban kevésbé. Úgy gondolom, hogy erre a kérdésre megfelelhet az a körülmény is, hogy az elbeszélő mindig kizárólag a falusi, tanyai vagy városi szegénység soraiból került ki. Mindössze egy volt közöttük középparaszt, de az is egyszerűen csak egy emlékező volt, aki annyit tudott e mesék közül, amennyit a cselédjeitől hallott. (Ezek életben maradtak tanúi annak a kornak, amikor a népmese virágzott). Elmondásuk szerint a szájhagyományként élő népmese legerősebben a szállások és a legelők világában keringett, illetve azok körében, akik hasonló életkörülmények között éltek, mint a szállások és a legelők lakói...

Szabadka mint szellemi nevelő és mint hagyatékörző kerül itt elénk. Egy mélyben élő társadalmi réteget ismerünk itt meg, amely a mesék világában is inkább a valóságos élet történéseihez fordult és a saját életéről beszélt, nem pedig a mondák világáról.

Az első kötet túlnyomórészt a szabadkai és Szabadka környéki anyagot öleli föl. Miletics és a középbácskai falvak egy részének hagyományörzése a következő kötetekben várhatók. Erré vonatkozólag szélesebb tájékoztatót nem kapunk, úgylátszik, bevezető vagy utótanulmányként majd ott következnek, ahol maga az anyag is már földolgozott formában napvilágot lát. Addig az összehasonlítás ügysem lehetséges, csak Karadzscs gyűjtésével: számunkra viszont az ő gyűjteménye a legjobb próbakő még ma is, nemcsak a délszláv, de bizonyos vonatkozásban a délkelet európai folklór gyűjtéssel kapcsolatban is. (Mindjárt sietünk megmondani, hogy a bunyevác gyűjtemény tanulmányozásával és ismeretetésével kapcsolatban is számunkra a Karadzscs gyűjtés jelöli meg az utat és a kutatás módszerének legfőbb követelményeit is.)

Igaz, hogy a népmesék maguk helyett is beszélnek és sokszor a röpkén, szűkszavúan megjelölt származási hely is eligazít bennünket, de sokszor meg olvasás közben már úgy vagyunk vele, hogy szeretnénk tudni, mögötte érezni egy kis históriát, amely megvilágítja az egész népi mesevilág szellemét, hátterét és minden mozzanatát. Számunkra, akiknek már volt egy kis alkalmunk bepillantani a gyűjtemény világába és egyes részleteivel kissé alaposabban megismerkedni, úgy érezzük, — több kell. Mégegyszer elmondom: mi ismerni akarjuk a gyűjtő útját és kutatásának módszerét a legapróbb részletekig, hogy hol, mikor és ki előtt hogyan lebben fők a fátyol. Mert ez számunkra nem csupán puszta adatot jelent, hanem egy-egy magunk által vetett — ha még kissé kezdetleges formában is, de eredeti válykot a vajdasági folklór kutatás és gyűjtés terén.

Ezt várjuk minden gyűjtőtől, aki már megtalálta a népi gyökereket.

Mielőtt még Vujkov Bálint utószavával foglalkozunk, vessünk egy pillantást a népi kincsünk (vagy ahogy Csolákovics Rodolyub vette gyűjtőfogalom alá: szellemi kultúrorökségünk) e mesevilágára. Hol is rejlik ennek igazi gazdagsága, miben keresendők a gyökerei és ezen kérdések közül melyekre ad választ nekünk a népmese örök tárgya, témaköre és szereplőinek színes népi világa?

A jelen esetben is közvetítőkről (a népi kincsek voltaképpeni megőrzőiről) és alkotókról van szó. Az egyik is, a másik is örökbecsű munkát végzett egy művészi munkakörben, de mégsem egy vonalban haladva. Mert más munkát végzett a közvetítő, amikor az elődöktől halott népmeséket azok továbbadásával és terjesztésével megőrizte a feledéstől, — és más munkát végzett az alkotó, aki hasonló munka látán a bunyevác élethez fordult és ennek a népnek, tájnak az életéhez mérve egy-egy feledhetetlen élmény alapján megtermékenyülve új népmeséket alkotott. Így hát a folklórban is a meséről és a valóságról van szó. Ahogy a szerb, magyar, francia, angol szellemi hagyaték nyersanyagában, vagy már földolgozott gyűjtésében fölismerjük a rejtett és játékos valószerűtlenségeket, úgy fölfedezzük benne másutt azokat a mozzanatokot és motívumokat, amelyek rokonvonásokat tartalmaznak a valósággal: a mai mindennapi étellel. És most, ha mi mélyebben beletekintünk a bunyevác folklór világába — jelen esetben a népmeséken át — akkor e mellett a vaskos megkülönböztetés mellett fölfedezünk még: a) rokontémákat Vuk Karadzics gyűjtésével; b) rokontémákat a magyar népmese-világgal; c) rokonmotívumok nélküli önálló fabulákat; d) képeket a mondavilágból, arisztofaneszi témákat és földolgozásokat az állatmesékben, a mitológia tömérdek témaváltozatának tükröződését (rokonvonásokat az elbeszélő műfajjal); f) az anekdótakincs és általában a népi mesevilág egyéb gyökereinek termékeit.

Vázlatosan ez a mi prózai, csak egyes vonatkozásaiban költői folklórképletünk és ha a bunyevác népmese-gyűjteményt olvasgatjuk, az ember mindjárt szeretné tudni azt is, hogy ki tapintott rá először a bunyevác népi kincsek forrásaira, régen, még régebben, jóval Rájics Bláskó és kortársai előtt?

A népmesék gyűjtői, terjesztői, mesélői, alkotói (ezeket Vujkov Bálint külön megjelöli foglalkozásuk, származási helyük és társadalmi helyzetük szerint) csaknem valamennyien a szállás világában élnek, alig van közöttük néhány, aki a városba vetődött állandó városi lakosnak.

Tehát a tanyavilág szegény néprétege az őrző: az ő képzeletvilágában élnek, ugyancsak ott születnek az új népmesék. Igaz, hogy a tanyavilágban is két társadalmi osztály élt; a kizsákmányolt földmunkásság, mezőgazdasági cselédség és a termékeny fekete föld tulajdonosai: a középparasztok, kulákok, zsirosparasztok. Ez utóbbiak mint hallgatóság fordultak a folklór felé s ünnepi alkalmakkor — lakodalom, farsangi tánc, keresztelő, névnap, haláleset stb. — meghívták a folklór közvetítőit és alkotóit, hogy adják elő tudományukat az ünneplő vendégek előtt. A gazdasági helyzet urainak a legtöbbször ennyi közük volt csupán a népi kincsekhez, vagy annyival több, amennyiben föltámadt érdeklődésüket úgy vezették le, hogy maguk is a gyűjtők soraiba léptek. Jegyeztették a közvetlen közelükbe eső néphagyományokat s akár a szerző kiadása formájában is eljutatták a közönséghez (Rájics Bláskó, Prcsics Ivó és Mándics Mijó gyűjtéseire gondolunk, de itt mindjárt sietve hozzá kell tennünk, hogy Mándics Mijó nem a fölülről lefelé hajló gyűjtők egyike, hanem a szállások sötétségében fáklyaként égő néptanító, akit a hálás utódok méltán neveznek a bunyevác nép Karadzicsának). Mándics Mijónak a századforduló körül olyan nagyjelentőségű szerepe volt a bunyevác szellemtörténetben, hogy a neve külön tanulmányba kívánkozik.

A bunyevác népmesék, ahogy Vujkov Bálint is szemléltetően mutatja — ezeket a motívumokat elevenítik föl a nép képzeletvilágából. Hogy csak néhányat említsünk a gyűjteményből: »Az öreg kakasa«, »Kilenc nyelv«, »A repülő királyok«, »Fogat fogért«, »Hazug Péter«, »Macska fölneveli a verebeket«, »Egy ember, akinek egy hibája van«, »Kraljevics Márkó vitésége«, »A két testvér«, »Békepipa« mind arról beszél, hogy nem idegen és nem ismeretlen előtte a Vuč Karadzsićs gyűjtésekben ismeretessé vált mesevilág.

Úgy gondoljuk, hogy itt külön kell szólnunk ezeknek a népmeséknek a lelőhelyéről. Fennebb már említettük, hogy Vujkov a szállások és tanyák világát jelöli meg mint legfőbb lelőhelyeket.

Ezek között a lelőhelyek között mindenek előtt Tavankútról kell beszélnünk. A kötet tanulmányozása során úgy tűnt, ez a helység fordul elő legtöbbször a lelőhelyek között. Kétségtelen, hogy a bunyevác folklór világában a legizgalmasabb táj. Ahogy lemerül a saját multjába és az emlékek között keresi a nép régi életére vonatkozó adatot és anyagot. Tavankút nehéz, sáros fekete talaja és homokos tája úgy tűnik föl előttünk, mint egy kimeríthetetlen kincsesbánya.

Vujkov Bálint itt utal is a gyűjtés eddigi kezdetleges voltára: sem fonográf, sem film, sem egyéb készülék nem áll rendelkezésére a gyűjtés munkájában. Ami a gyűjtés gyakorlati munkáját illeti, már jelentősen előbbre jutott. A többszandós kutatás a néphagyományok őrzőit és közvetítőit felszínre hozta: ismertté tette őket, s így az anyag legnagyobb része is a gyűjtők kezébe kerül. Ezzel egyidejűleg ismertté vált az a körülmény is, hogy az őrzőkön és közvetítőkön kívül alkotók is vannak, akik a gazdag népi életből szerzett élmények alapján, a régi népmesék formáinak felhasználásával, új népmesékkal gazdagítják a bunyevác folklór anyagát.

Arra gondolunk, hogy a nyolc-tíz kötetre tehető gyűjtő munka tömördek élményanyagot hozott magával maga a gyűjtő számára is, föltárta a nép képzeletvilágának legrejtettebb mozzanatait is. Mindegyre fokozottabb érdeklődéssel várjuk a további kötetek megjelenését és foglalkoztat bennünket a kérdés is: milyen lesz ennek a munkának a visszhangja? Mindenek előtt a bunyevác-horvát nép soráiban érdekel ez a visszhang. Vujkov Bálint kísérleti lépéseit nem fogadták kellő megértéssel Zágrábban. Az ottani könyvkiadóknak úgylátszik, nagyon távoleső és ismeretlen vidék Bácska, az itteni horvátság élete nem vált szerves részévé az összhorvátság kultúréletének; a regionális irodalom a ma korszakát éli, amikor csak egy-két lépés választja el — reméljük — a bekapcsolódástól.

A másik kérdés, amely ennek kapcsán fölmerül: Az eddigi közöny helyett les-z-e megfelelő sajtóvisszhangja itt a Vajdaságban és az országban?

Napilapjaink és folyóirataink foglalkoztak vele alig a recenzió túl terjeszkedő terjedelemben, — de nem azzal az alapossággal és elmélyedéssel, amit ez a könyv és Vujkov Bálint gyűjtő munkája megérdemelne. Hiszen így az annyi sok fáradságot és körültekintést igénylő folklórkutatás munkájának sem lehet kellő értékelést és megbecsülést szerezni, sem a már-már szinte feledébe menő népi kincsek fölújítását nem lehet megfelelő módon a köztudatban érvényesíteni.

Jöllehet, ennek az írásnak ismertetésre szánt kerete nem nyújt megfelelő teret és lehetőséget arra, hogy foglalkozzunk a magyar folklórral való rokonvonásokkal és azokkal a kérdésekkel, amelyek a folklór

nyelvi határain túl minden nyelvű néphagyomány gyűjtést érintenek, a »Bunjevác népmesék« első kötetének kapcsán mégis megemlítjük ezt. Ha a jelen pillanatban nem is ez a végső célunk, hogy ilyen témájú tanulmány megírását előkészítsük, de föltétlenül arra is gondolunk, mert ez egész sor új és kultúrtörténeti szempontból rendkívül értékes adatot tárhat föl nem csupán a folklór-kutatók számára, hanem az irodalom számára is.

Népeink évszázadok óta egymás mellett élnek: együtt dolgoznak, együtt küzdenek és a történelem hívó szavát követve együtt harcolnak a szabadságért. Ennek az együttélésnek a ténye már régen, mélyen benne él a népben, a néphagyományokban is, hiszen tudunk róla, beszélünk róla, de azt is tudjuk: mindkét nép előtt ismert művekben még nem él. Az alkotás formájáig még nem jutott el, pedig maga a népi élet arra termette, arra kívánja. Ugyan ki járt már alkotóművészeink közül egy Mérges-pusztai tanyán? Ki vett közülök annyi fáradságot, hogy néhány napot, vagy egy-két hetet eltöltsön közöttük, tanulmányozza életüket, jegyzeteket készítsen magának afféle monografiai műhöz, riport-könyvhöz, regényhez, vagy olvasmányhoz. Hát akad itt a mi alföldi tájunkon szebb téma ennél? És milyen csodálatos, hogy mindmáig nem termékenyítette meg alkotóművészeinket. (A horvát irodalomban már akadt művelője; Polyakovics Matija színműirodalma ezekben a témakörökben mozog. Alkotó művész, aki eredeti témákat díszít a folklór színeivel, de mi sem választja őt el attól, hogy a népmesék színes és gazdag témáit dramatizálja és új formába öntve színpadon hozza a közönség elé!)

Am legnagyobb kérdés mégiscsak az — és ez az első győztes lépésnek is számítható, — hogy a bunjevác néphagyományok gyűjteménye sorozatban megindult. Várhatjuk a következő köteteket. Reméljük, nem kell sokáig várakoznunk, mert Vujkov Bálint nagy részének földolgozásával készen áll a kiadója is — a Hrvatszka Rijecs — tervébe vette a sorozat következő kötetének sajtó alá rendezését.

Mi, ha gyakrabban foglalkozunk is néphagyományainkkal, ha lapjaink, folyóiratunk többet is foglalkozik a magyar folklór kiadásával; mint ahányszor a bunjevác folklór ismertetésével találkoztunk, a gyűjtés vonalán még nem tártunk ott, hogy kötetekre tervezhetnénk az összegyűlt anyag kiadását. Pedig akad bőven, csak szanaszéjjel hever, szerte a nagy Vajdaságban. És nem akadt még egy gyűjtő, aki azzal a szándékkal hajolt volna le érte, hogy pár esztendőt rászán és fölszínre hoz minden föllelhető népi kincset.

L. E.

A gazdag ember vaja

— Bunyevác népmese —

Régi öregek mesélték, hogy is volt ez régen. Gyóren népesült a világ, a földet nem nagyon művelték, a parlag addig terjedt, ameddig csak a szem ellátott s ahol a kapát leemelted a válladról, ott a tied volt a föld és ameddig csak fölszántod, addig terjedt a te mesgyéd.

Ebben az időben valami pusztaságba tévedt egy ember, akinek nem volt se háza, se kunyhója, se kutyája, se macskája. Éppen ebben az időben talált egy rozsdás kapát és mivel megunta már a különféle gyökerekkel s vadakkal való táplálkozást, hát megművelt magának egy darab földet. Egy kis emberi életet akart magának teremteni. Dolgozott látástól vakulásig és már az első esztendőben meglátzott, hogy ide olyan ember érkezett, aki nem fél az élettől. Mint amikor a föld pihent s alig várja, hogy tisztességesen megteremje a magáét.

Az embernek nagy örömet okozott, hogy olyan rövid idő alatt olyan nagy darab földet megművelt és mindjárt hozzálátott a másik darab megműveléséhez, de most már valamivel nagyobb darabot kanyarintott magának. Azt be is vetette, előbb mint gondolta, s észre se vette, hogy a barázda már tovább terjedt. Így évről évre mind többet vett munka alá s egyszer csak látta, hogy a munkát többé nem bírja egymaga elvégezni, de még álmában sem jutott eszébe, hogy nem tud többé magának parancsolni. Bele bújt az ördög s minél jobban elhatalmasodott benne, annál könnyelműbbé vált. Amit nem tud megkaparintani a kezével, azt elragadná a szemével. A munkát nem bírta elvégezni, de megállni sem tudott vele. Már annyi a földje és a jószága, hogy se szeri se száma, de az élete most nehezebb, mint akkor volt, amikor csak úgy élt, mint az ég madarai. És elkezdett fogyni. Fölülről úgy elszáradt, mintha féreg emésztette volna. És már az járt az eszében, hogy számára nincs többé élet, amikor egyszer csak beállít hozzá egy nagyon öreg néni.

— Miért veszítetted el annyira a fejed fiam, amikor látom, hogy mindened megvan, még félretenni és bírsz belőle — kérdezte tőle az öregasszony.

— Ugyan miért is kérdi édesanyám, ha úgysem tud rajtam segíteni, — intette le az öregasszonyt.

— Hát mi is az a világon, amin nem lehet segíteni? Mit tudod te, hátha éppen én segíthetnék rajtad. Te csak mondd meg.

— Nagy seb van az én szívemen.

— Mindjárt könnyebb lesz, amint megmondod — szolt neki a néni barátságosan.

Az öregasszony addig kíváncsiskodott, amíg ez el nem mondott neki mindent, ami csak bántja.

— Hej, édesanyám — panaszkodott a végén — nálam más baj nincsen, mint az, hogy rövid a nap. Most már tudja és láthatja is, hogy hiábavalóságra pazaroltuk a szót, mert itt élő ember nem segíthet.

Igy ő, de az öregasszony nem így gondolta — és megkérdezte.

— Na és mit gondolsz, hogy lehetne rajtad segíteni?

Amikor már kezdetét vette az üres beszéd, azt gondolta az ember, hogy akkor már fejezzék is be, és így szólt:

— Hogyan? Egyedül csakis úgy lehetséges, ha a nappalt összekapcsolom az éjszakával, hogy az én birtokom fölött soha se áldozzon le a nap. De az nem lehetséges.

A nénike jót nevetett ennek hallatára s továbbvitte a szót:

— Ej édes, jó fiam, ha ez mind úgy lenne ahogy te mondd! Igaz ez nem történhetik meg mindenkivel, nem bizony, nem, egyetlen földi emberrel se, de mit szólsz te ahhoz, ha meghallod, hogy a napok fejének én vagyok az anyja?!

— Mit mond? — kapta föl a fejét az ember.

— És mit szólsz még ahhoz, hogy engem épp a fiam küldött hozzád. »Menjen édesanyám« — mondotta — »nézze már meg, mit is csinál az a szegény ember, miért olyan szomorú mindig, hogy már nekem is rosszult esett, hogy egész nap őt néztem. Menjen, nézze csak meg hátha lehet rajta segíteni?«

— Mit mond? — kérdezte az ember.

— Azt, hogy többé ne bánkódj, mert ha csak az az egy bajod van, akkor holnaptól kezdve nem lesz.

Ahogy az öregasszony ezt kimondta, úgy eltűnt, akár a szél. Másnap, ahogy a nap fölkel és az ember nézi, egyre nézi s alig várja az estét, hogy meglássa, vajjon leáldozik-e a nap. El is jutott a láthatár széléig s ott mintha hirtelen ugrott volna egyet és az ember látja ám, hogy feljön ott, ahol reggel is megjelent. Hát, most aztán azt sem tudta, mit is cselekedjen örömeiben. Nekigyürekedett, s hozzálátott a munkához. És ahogy akkor elkezdődött, úgy ragyogott a nap továbbra is éjjel-nappal az ő birtoka fölött. Soha nem volt sötétség, s így az ember kezdett megfélekedezni az alvásról.

Termett neki a föld mint a bolond, de most két termést is hozott évenként. Már hogyné hozott volna, amikor a nap éjjel-nappal sütött. És az ember gazdagsága úgy elkezdett sokasodni, mintha csak az égből hullott volna alá. Nyilvánvaló, hogy egyedül nem bírta elvégezni a tenni valót, hanem kezdett embereket fogadni. Rövidesen a legkülönbélebb cselédek verődtek össze körötte, szolgák meg béresek, akár az emberpiacon. Ahogy meglátták a pusztaság kellős közepén az áldásos földet, mindjárt terhessé vált számukra a halászatból és a vadászatból való élés. Mindegyik arra gondolt — itt majd lesz élet a számára is. Hej, más az arra csak gondolni vagy azt végre is hajtani: ez két dolog. Nem is képzelik, hogy mi várt rájuk, amikor ennek a kezébe kerültek. Ha telhetetlen volt addig, amíg csak egy napja volt s amíg csak önmagát hajszolta, de most lett csak igazán telhetetlen, amikor egyik napot a másikra rátehetette. Nem engedett ő pihenőt senkinek, amíg csak a sír nem ad. Nála nem volt tréfa: csak egy-két szóval ellenkezzék valaki, tüstént szíjat hasít a hátából.

— Mi az, mi az, csak nem fogjuk abbahagyni a munkát, amikor a nap még feliben van?! — ripakodott az emberekre, amikor a rendes idő szerint elkövetkezett az este.

Csak akkor látták az emberek, hogy ez az ember rosszabb a gonosz léleknél. Mindezt akkor fedezték föl, amikor karmai közé kerültek. De már késő volt. Csak akkor vették észre mit jelent az: teljes tudatában lenni annak, hogy kivel van dolguk. Mivel ez az ember annyira förtelmes volt, hogy az már kész embertelenség. Addig hajszolja őket, amíg csak élet van bennük, de nem adna senkinek még egy pohár vizet se. Persze hamarosan elterjedt róla a hír és mindenki, aki csak bírt, menekült tőle. Ha semmi mást nem, legalább annyit, hogy más helyre menjenek meghalni, csak az ő kapzsi kezei között ne maradjanak.

Hát nem is csoda, hogy aztán úgy húsvét táján egyszer ő maga is meglepődött, amikor a háza előtt megjelent egy koldus.

— Te valóban koldus vagy? Hát akkor hogy kerülsz hozzám öreg? — kérdezte az aggastyánt.

— Gyűnök az ünnepek s engem elküldött az öreganyó hogy szedjek össze egy kis vajat, és hol is kaphatnék ilyesvalamit, ha nem itt nálad, mikor neked annyi mindened van, hogy tejben vajban fürödhetnél, — mondta szépen a koldus.

A gazdag ember mélyen az öreg szemébe nézett, gúnyosan az arcába nevetett és így szólt:

— Hát jó, ne mondhasa senki, hogy kikergettem a koldust a házam udvarából. Én nem egy kis vajat adok neked, hanem egy egész kis bődönre valót, de nálam nincsen semmi ingyért. Legalább látni akarom, megérdemelted-e. Itt van öreg, nem kérek tőled semmi mást, de magadnak kell elvinned, ha már ingyen adom azt a vajat, akkor legalább egy kicsit szenvedj meg érte. A tied lesz az egész bődön, ha elviszed a birtokomra keresztül, s addig nem emeled le a válladról, amíg a nap le nem nyugszik. Ellenben amint leveszed a válladról, én szíjat hasítok a hátadból, és menj üres kezekkel.

A koldus éppen öreg volt, elég terhet viselt már az életben, de úgy gondolta, hogy ezen is túlteszi majd magát. Nagy a gazdag ember birtoka, de nem annyira, hogy ne lehetne egy nap alatt megjárni. Az öreg fiatal korában épp elég zsákot cipelt és most is egész napon át húzza — vonja a koldustarisznyát. Abban reménykedik, hogy mire a nap lenyugszik, már otthon is lesz az öreganyójánál, s így szívesen adja beleegyezését.

A gazdag ember akkor kihozott egy nagy bődön vaját, még segített is az öregnek, hogy a vállára emelje s így szólt:

— Így, most aztán vigyázz, hogy tartod a bődönt naplementéig! Vigyázz öreg, mert én tompa késsel hasítom a szíjat az emberek hátából!

Az öreg erre nem mondott semmi mást, csak megköszönte a szép adományt és lassacskán elindult. Ment, mendegélt és amikor kissé távolabb jutott, már kezdett elfáradni, de a nap még mindig magasan járt. Így aztán elkövetkezett az idő, amikor már estének kellett volna lenni. Am a nap csak nem nyugodott le, hanem az öreg feje fölött sütt, a gazdag ember pedig folyton a sarkában járt.

— Hej öreg, hova sietsz? — incselkedett a koldussal. — Látod, a nap még mindig milyen magasan jár. Fordulj csak egy kicsit az én birtokom felé, hogy egészen lásd. Annyit csak tán megérdemlek tőled, hogy elmond a világnak, mi szépet láttál nálam.

És az öreget karjánál fogva megrántotta s a saját mesgyéje felé fordította. A koldus már alig mozgott, de a nap még mindig nem akart lenyugodni, a gazdag ember meg csak rángatta a saját birtoka felé. Sze-

gény koldus már azt sem tudta, hogy élő-e vagy halott, de már voltaképpen azt sem tudta, hogy a vaját sajnálja-e jobban, vagy attól fél jobban, hogy az itt szíjat hasít a hátából. Kínlódott szegény öreg, botlakozott, csak botladozott.

Így tartott az egész napon, egész éjszakán át, még a következő napon is. De amikor másnap elkövetkezett a naplemente ideje, s a nap még mindig magasan állt a feje fölött, a szegény koldus szemei előtt elsötétült a világ. Egyszerre csak eszébe jutott, hogy ez nem tiszta munka. Súlyossá vált számára az élet, a vaját nem akarta adni egy istenért se, de aztán, amikor a bődön a földre zuhant, a vaj kiömlött és úgy szerzetését folyt, hogy a gazdag ember birtokának majd fele határa bevajazódott.

— Hasíts szíjat és légy átkozott te is meg a vajad is — kiáltotta az öreg a gazdag embernek.

És az bizony már elő is vette a kését, de abban a pillanatban föllobbant mögötte az ég, mintha csak a vaj gyulladt volna ki az ég alján. Ahogy aztán az ég váratlanul kigyulladt, a nap elcsodálkozott és rátámadt az égre:

— Mi van veled, hogy ennyire elpirultál?!

Így kérdezte tőle a nap, mire az ég dühösen válaszolt:

— A szégyentől és a gyaláztól, hogy te rajtam ragyogsz!

A nap erre meglepődött:

— Hát azt meg miért?

— Azért, mert te éjjel-nappal el tudod nézni, mit művel ez az átkozott itten, és még nekem se adsz sötétséget, hogy legalább éjszakának idején ne kellene látnom.

A nap erre megrökönyödött, de amikor egy kicsit megrázkódott és magához tért, bizony egyetlen szót sem szólt, hanem ő is elpirult és teljesen fölpuffadt. És ebben a pillanatban lefutott az égről, s amikor annak az átkozott embernek a fejére zuhant, lángok nélkül is meggyújtotta őt.

Azóta a nap bármikor is ama szöglet közelébe került, ahol a koldus kiöntötte a vaját, mindig zavarba jött, ahogy az ég megszégyenítette és egészen elpirult. Ezért aztán nem is tartózkodik tovább az égbolton, hanem egy szempillantás alatt lebukik, hogy ne kelljen sokáig néznie azt a helyet, ahol a gazdag ember annyira megkínózta a koldust.

Elmondta: Luca Vojnics Purcsár

REMÉNYI JÓZSEF VERSFORDÍTÁSAI

Egy férfi a láthatárt kergette...

Egy férfi a láthatárt kergette,
mindketten körbe-körbe futottak.
Felizgatódtam
s a férfit követtem.
»Hasztalan!« — mondottam,
»te soha, soha!...«
»Hazudsz!« — kiáltotta
és tovább iramodott.

(Stephen Crane)

Kilencedik szonett

Míg az éjszaka karjában fekszem
és érzem csendjét s alvást remélek,
vágyammal lassan hozzád igyekszem,
a sötét égen tán hozzád érek.

És úgy érzem, hogy pihenést kapott
téboly mámorom, az édes s mohó,
e láz, amely már rég megragadott,
keblemen fejed, a vad s a bohó.

Számító érzék, támasza az éjnek,
hamis gyönyörnek, az elképzelt kéjnek,
ó, hosszabbítsd meg, meghalni ne hadd.

S míg valójában hasztalan ez óhaj,
mint olyan öröm, amely csakis sóhaj,
önámítás, a vigaszt te adjad.

(Louise Labé)

Régi dallam

Ó, dal, melyért a szív megtagadja
Mozart, Rossini, Weber dallamát.
Bűbája titkát csak nekem adja,
édes sóhaját vajha hallanád.

Ha belém sír e halvány, régi dal,
kétszáz esztendő széjjelbomló kód.
A zöld föld játszik a tűnő nappal,
tizenharmadik Lajos örököd.

Kötornyok a vén vöröslő váron,
ezerszín üveg minden ablaka.
Virág közt merengsz folyón s síkságon,
illattól bódult a vár udvara.

Gyászruhában a magasból kinéz
egy hölgy, a haja arany, szeme mély.
Ő az emlék, még ma is megigéz,
ő a távol, az eltűnt s mégis él.

(Gerard de Nerval)

Exotikus illat

Ha behúnyt szemmel égő kebeled
szagát érzem, mint ópium kéjben,
pokolnak látom szenvedélyedet,
s nincsen nyugalom a nap hevében.

Lusta szigetnek, hol a természet
mesterkelt és a gyümölcsíz meddő,
s míg férfitestet a nők emésztnek,
másnak tűn a test, bár gazdája nő.

Illatod fátylak tüzéhez viszen,
a parton árboc s vitorla izen,
a tengerszélről fáradtak, mint én.

S lelkem a selyemfáknak legével
vegyül, a mámor fényűzésével,
s matróz nótával utam végzetén.

(Charles Baudelaire)

Százharmincadik szonett

Különb kedvesem szeménél a nap,
ajakánál a koráll jobban ég.
Ha fehér a hó, keble fakón hat,
a drót-hajszálak fején feketék.
Emlékszem damaszt-piros és fehér
rózsákra, arcán ily rózsza nem nő.
Lehellete biz kevesebbet ér,
mint az illat, mely gyönyörködtető.

Szeretem, hogyha szól, noha tudom,
van zene, amely hangjánál üdébb.
Nem láttam istennőt földi úton,
    Ám szebb olyannál, istencmre, szebb,
    kin hasonlatok a hazug díszek.

(William Shakespeare)

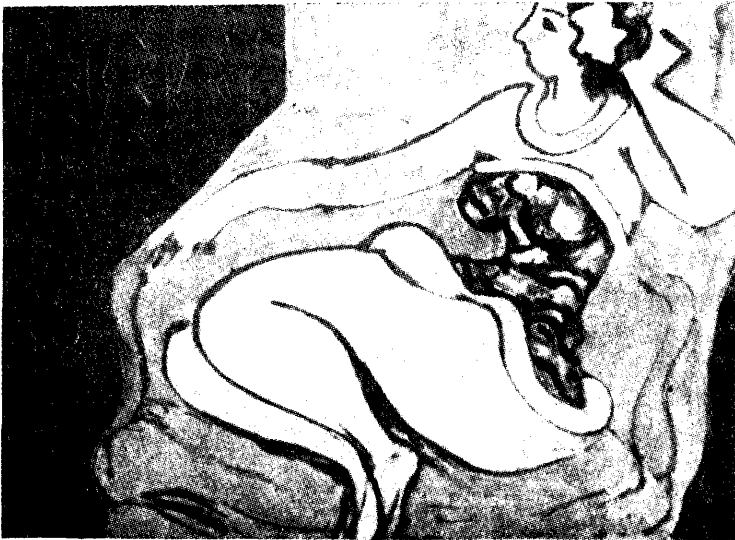
Sorsa járatlan utat mért...

Sorsa járatlan utat mért
    a Dove forrás mellett.
Leányzó, kit ki sem dicsért,
    s kevesen szerettek.

Mohos szirten nyílt ibolya,
    így élt szemtől rejtve.
Szép, mint az egek csillaga,
    magánytól megejtve.

Lucy elment, ám kevesen
    tudták, hogy élt s nevét.
Sírban fekszik a kedvesem,
    s oh, más a föld s az ég.

(William Wordsworth)

MATISSE, Henri: Pihenő táncosnő.

Egy új szoborról

A szobor kőbe álmódott művészi álom, anyaggá valósult gondolat és ihlet, amelyet alkotói mintázókészség formált szemléletessé, hogy tolmácsolja a művész gondolatát és új gondolatokat ébresszen; térbe lendül és messze időknél szól, anyaggá valósult, térbe fogott eszméket őriz meg az évezredek időtlen időin át. S ha akadt költő, aki azt kiáltotta:

»Márványszobor helyébe, ha fennmarad nevem
Eszméim győzedelme legyen emlékjelem« —

csak a múló anyagok alkotójának szívásajgása, a jövő kétségeitől gyötört művész, eszméért megsemmisülést vállaló harcos magasíratásának fájdalma szólalt meg. Mert az igazi eszme az élet örök fejlődésének törvénye, és a szobor az eszmei diadal egy-egy pillanatának megörökítője. A kompozíciókban a szobrász a maga korából vetít ki, a maga eszmei életének forrongásából tükröz vissza, jelenít meg gondolatokat és az arcmásokban azokat örökíti meg, akik e gondolatokat megszülték és eszmékké tették.

Mindig éppen ezekben az arcmásokban találkozunk a gondolkozó és a művész. S most itt áll előttünk egy ilyen találkozás anyaggá vált megörökítésbe valósult szemléltetője, amelyben a szobrász a költő keltette gondolatokat, a költői ihletettséget, s a költői álmok álmodóját mintázta meg úgy, ahogyan a maga művészi meglátásában életre kelt: Almási Gábor mintázta meg József Attilát.

Lehet-e elkerülni a frázisokat...? A nyomor és jövőbevetett hit balsorsot ért költője annak a művésznek az alkotólázából öltött újra formát és kelt életre, hogy a halhatatlanságot anyaggá váltan is élje, aki maga a költő eszméinek diadalmaskodása nyomán szentelhetette életét művészetének. Ez a valóság és ha az ember ezt leírja, szürkén, elkoptan cseng, agyonismételt szólamná válik. S mégis le kell írni, mert Almási Gábor József Attila szobrában nemcsak a költőt mintázta meg, hanem a maga valóságát is anyagba öntötte.

Asztalos volt, őstehetség, s az őstehetségek kiállításán tűnt fel vagy másfél évtized előtt. De akkor az asztalosi munka volt a megélhetés családjának. És neki az a ritkán megért óra, amikor az anyaggal bibelődhetett, faraghatott, mintázhatott és álmokat álmodhatott kőbe, fába, bronzba. De ezek az álmok legtöbbször csak gipsszé váltak és magukon viselték a bizonytalan, a mesterségbeli gyakorlat nélküli kéz vonásait. Aztán... Aztán ösztöndíjat kapott és elmehetett a belgrádi képzőművészeti akadémiára, hogy megszerezze a hiányzó gyakorlatot és felkészüljön ügyességben is arra, hogy eszméit anyagba öntse.

Persze nem ment könnyen. Otthon feleség, három gyerek, a kiegyensúlyozott, biztos megélhetésbe visszahúzó környezet, s emitt csak szerény megélhetés, lázas, keserves, nehéz munka, tanári hajcsárkodás mellett, vizsgaizgalmak közepette ezernyi olyan tárgyból és ismeretből, amelyet csak a gyakorlat megszerzéséhez kell megismernie, de amint a művész felszabadultságával lát hozzá a munkához, nyomban el kell felejteni. Négy keserves, nehéz év, s még most sem ért véget. Negyvenéves fejjel most, az idén nyáron diplomál, hogy aztán négy évig tanár legyen és továbbadja, amit megtanult. Ez velejár az ösztöndíjjal. Csak-hogy ez a négy év már a felszabadulás, az elindulás tovább, a művész egyéni útján, s fiatalnak, kezdőnek jó útegyengető. Almási negyvenéves fejjel lesz ismét kezdő. Ismét, mert volt már és nem a kezdet kezdetétől indul, hosszú utat tett meg eddig és a diplomával már nem új útra indul, hanem visszatér a maga művészi pályájára.

Ezen a pályán már született néhány értékes alkotás, a művészi megnyilatkozásnak már van néhány anyagba formált kilométerjelzője. S érdekes Almásinál, hogy mennyire felkeltik érdeklődését a költők, különösen azok a költők, akik egész népeket ihlettek harcra. Előbb Petőfit mintázta meg. Most József Attila szobrát készítette el.

— Nem tudok másképp mintázni, csak úgy, ha teljesen ismerem az anyagomat — mondja erről, s nehogy félreértsem, mindjárt hozzáfűzi — Egy éven át József Attila verseit olvastam, belemélyültem a gondolatvilágába, olvastam az életéről, hogy határozottan kialakuljon előttem.

Kialakuljon előtte — persze nem a fényképekről ismert arc, nem az a komor, élettől fáradt, csüggedt és örömtelen költő, aki az ismert arcképéről tekint le, hanem az a József Attila, aki a versekben megnyilatkozik, élet és társadalom felett tart ítélszékét és ítéletében minden csüggedtsége ellenére is hitet hirdet, eszmét terjeszt, lenyomott, igában tartott tömeget lázít és hajt harcra.

A görög értelmezés szerint a mintázó ügyesség már több a puszta technikánál, ez már maga is ritka természeti adottság, de a művész alkot és teremt, s nemcsak hűen visszatükröz, nemcsak külsőségeket rögzít anyagba, hanem belső értékeket is kivetít, magát a megmintázott embert állítja elének. A görögök azt vallották, hogy az igazi szobrász, az igazi művész egyben filozófus és költő is. Sőt, elsősorban az alkotó gondolat vezérli, s a megvalósítás már ügyesség és gyakorlat kérdése.

József Attila szobrán, Almási alkotásán ez ölt testet: a művészi gondolat anyaggá, mintává, térbe lendülő erővé vált. Néhány vonallal, a homlok egy-két különleges domborulatával, a nyak egy anatómiailag talán nem egészen pontos, de dinamikailag annál erőteljesebb, kifejezőbb vonalával, a fejtartás és a szemgödrök a természetesen egy árnyalatnyival mélyebb megvonásával az a József Attila tárul elének, akit verseiből ismerünk. Ezek a homlok és nyakvonalak harcot, erőt fejeznek ki, s a szemek árulják csak el, hogy maga az ember gyenge, testi anyaga nem ér fel gondolataiig, lázalmok is gyötrik, idegzete nem állja a harcot, s tragikus sorsa előbb-utóbb beteljesül.

Szándékos volt-e Almási részéről, hogy mindezt visszatükrözze, kifejezésre juttassa ezt az ellentmondást, vagy csak a művészi alkotó ösztön, a megérezés vezette, amikor ezt a József Attilát megmintázta? Ezt lehetetlen ellenőrizni, hiszen a művészetben nem minden tudatos, nem

minden előre pontosan meghatározott. S minek tagadjuk, nagyon sok olyan apró részlet van egy-egy igazi művészi alkotásban, amelynek értelmezését csak a műbírálat végzi el, maga a művész nem is fedezte fel, amikor alkotott.

Valószínű, hogy ez az ellentmondás, ami József Attila életében volt és ami a szoborról visszatükröződik, nem tudatos és szándékos jelenség, abból az elmélyülésből ered, ahogyan Almási Gábor átítatódott József Attila költészetével és ennek hatása alatt mintázta meg a költőt. S ugyanígy valószínű, hogy azok a helyenként kissé merev, némileg szokvány megoldások, amelyek az áll, a nyak első részének és a hajnak a megmintázásában mutatkoznak, szintén akaratlan jelenségek, az akadémia, az iskolai tanulmányok hatása alatt keletkeztek, hiszen ez alól a hatás alól most, a tanulmányok közepette nem is szabadulhatott még fel Almási. De erő és koncepció van a szoborban, gyengédség és az anyag iránti szeretet, s ez is tanulmányi hatás, annak az eredménye, hogy Almási ma már meg is tudja valósítani azt, amit elgondol.

Szépség, az anyag költészete, gondolat, kifejező erő — ebből alakult ki József Attila szobra s a művészi cselekvésnek a képzeletben lévő alapja úgy valósult meg, ahogyan a költő és a szobrász nagyszerű találkozásából meg kellett születnie. Nem hibátlan és talán nem is tökéletes megoldásokat tartalmazó alkotás, nem az a nagy mű, ami után a művész megpihenhet. De jóval több, mint amit akadémiai növendék nyujt és nyujthat, művészi megnyilatkozás, hittétel és magabiztatás. Almási Gábor ezzel a szobrával már nemcsak hivatottságát bizonyította be, hanem jövődő útját is megjelölte.

Ez az út még hosszú lesz. Ott, az akadémián csak keveset láthat, keveset s csak azt ismerheti meg, amit a tananyag nyujt. Roszandicsnál már járt, ismeri Sztójánovics munkásságát is, Zágrebba is ellátogatott, szeretne Augusztincsicshoz eljutni, szeretné Rodin műveit alaposabban megismerni. Határtalanul nagy az érdeklődése, s tisztában van azzal is, hogy még benne élnek az akadémikus hatások, még messze van a teljes felszabadulástól. Talán ez a tudata az, ami kissé megriasztja, talán az élettől, a nehézségektől, a művészi kiállítás nagy harcaitól és gondjaitól fél. Van még benne valami, ami fékezi, az egyszerűbb megoldások felé hajtja és bizonytalansággal tölti el. De ezek a gyöttrődések vele járnak a művészettel, a művészi alkotással és a művészen múlik, hogy alkotó erővé válik-e, vagy fékezi.

Almási Gábornak nincs oka megriadni, s ha ma érzi is még a nehézségeket, gondoljon arra, vajjon élt-e valaha művész, akit nem gyötörték kétségek, aki nem érezte azt a bizonytalanságot, ami a művészi élet lázas hajszái és a polgári nyugalom vonzása között hánykódó alkotót elkínnozza? Igaz, talán egyszerűbb lenne tanárkodni, nyugalmat, apró izgalmakat és örömeket érni és néha-néha megmintázni valamit. De Almási Gábor nem erről álmodhatott, amikor a gyalupadot felcserélte a szobrászköppennyel, tudta már akkor, hogy azon a pályán, amelyre az akadémia felé és az akadémia segítségével indul, a művészi akarat érvényesülése hosszadalmas, nehéz, lázas folyamat, nem illik bele a csendbe, nyugalomba, beletörődésekbe. Tisztában lehetett ezzel és mégis ezt a pályát választotta.

Kishitűség nincs Almási művében, de van benne valami kis megriadtság, valami kis bizonytalanság, (mint említettem, a könnyebb megoldásokban tükröződik vissza), s talán ez a szavaiból is kissé kiérezhető érzés még sokáig megmarad benne. Mégis, valószínűleg már ebben is csak a művészi gyötrődések öltöttek alakot, s Almási Gábor ezeken a gyötrődéseken keresztül fejlődik tovább, hogy azzá a szobrászművésszé, az anyagba álmódott álmoknak azzá a nagyszerű megvalósítójává váljék, aki a József Attila szobor néhány nagyon szép megoldásában, részleteiben megnyilatkozik.

Sulhóf József

LEGER, Fernand: Vörös váza. (Foto Duga)

A francia festészet kiállítása nyomán készült gondolatvázlatok

»Und ich wiederhole: naturferne Kunst ist
Publikumfremde Kunst. Muss es sein?«

Ideges fáradtsággal hagytam el a korszerű francia festészet kiállítását. Kimerített a, sokszor hiábavaló, megerőltetés, hogy megértsem és átérezzem azt a mesészerű, fantasztikus világot, amelyet az anyag alagútjából bújtattak elő a festők.

A télies márciusi alkonyba kilépve, vontatott lépéseim ütemében elbandukoltak mellettem a belgrádi utcák és csak az állomáson találkoztam higgadt önmagammal. A hideg vasúti kocsi megtelt az újvidéki iparművészeti iskola növendékeivel, akik testük és szellemük melegével hamarosan átfűtötték a rideg fülkét. A kiállításon voltak és most szenvedélyesen vitáznak róla. Volt aki majd mindent megtagadott, és volt aki szemlesütve vagy megigézve hajbókolt. Hogy — mi a véleménye a XX-ik század francia festészetéről, ezt az izgató kérdést megannyiszor feltesszük, ha a kiállítást megjárt ismerőssel találkozunk. A mindenkori válasz elárulja és leleplezi az illető ízlését (esetleg sznobizmusát), esztétikáját, gondolkozásmódját, sőt hitvallását is.

Ugyanannyira merész és tökéletlen kísérlet volna átfogó elemzésre vetemedni, mint ahogyan jóakaratóan bátor és kitöltetlen maradt az a szándék is, hogy egy viszonylagosan kis teremben bemutassák a francia festészet ötven esztendejét. Egy sziget meghatározása csak a kontinenssel kapcsolatban történhet, — a kis kiállítási terem mellé oda kellene képzelnünk a Korszerű Művészet Nemzeti Múzeumát Párisban. Csak gondolat-forgácsokra telik az erőből, hiszen a kiállítás is csak villanásokban mutatja be azt a rendkívül változatos és sokrétű művészi alkotást, amit ma L'école de Paris-nak neveznek.

A kiállítás főbiztosa Agnès Humbert asszony, nagy hozzáértéssel irányok és részben időrendi sorrendben csoportosította a műveket. Viszont nem mondható el a kiállításról, hogy a művészek legjobb alkotásaikkal voltak képviselve. Néhol bosszantó volt, hogy nagy mesterek kevés képpel szerepelnek, vagy éppen olyan művek érkeztek el hozzánk, amely már régen nem jellemző festészetükre.

A kiállítás a századforduló neoimpresszionistáival kezdődik és a mával, a fiatalok csoportjával zárul.

A századfordulót és az ezt követő esztendőket az első világháború előtt, a franciák »belle époque«-nak keresztelték — habár egymást követték: az orosz-japán háború, Bosznia okkupálása, 1907 gazdasági válsága és nem utolsósorban a proletáriátus harca a tőkésrendszer kizsákmányolása ellen. Az imperializmus korszaka ez. Valójában fin de siècle, sőt fin de civilisation volt ez a kor, amit még öntudatlanul, de már igen világosan tükröz a festészet is.

A századforduló tulajdonképpen örökösként jelentkezik, mert Cézanne, Gauguin, és Van Gogh művei csírában már tartalmazzák a rájukkövetkező század főbb irányzatait.

Cézanne, habár nem veti el az impresszionizmus által megvalósított fejlődést, célja mégis a tárgyak szilárd anyagszerűsége. Az impresszionizmusban, amely elindította a színek különválasztását a formától, Cézanne árulást lát. A természet kutatását és tanulmányozását követeli és szintéglákból reális világot épít. A másik hírnök, Gauguin számára, a műalkotás már igéző szimbólum, amelynek a hivatása, hogy érzéseket indítson el bennünk, nem pedig az, hogy érzéseinkre hasson. Gauguin anyagtalantja a világot és elindítja a deformációt. Van Gogh is az érzések kifejezéséről beszél, híressé vált, igen értékes leveleiben. Ne nála a kifejezés, az exprimer szónak már mélyebb jelentősége van. A XX-ik század expresszionista irányzata ebben a művészóriásban tiszteli szülőjét.

Erre vonatkozóan érdemes idézni Van Gogh egyik, 1888-ban kelt leveléből: »Két szerelmes szerelmét két komplementáris szín összeházasításával fejezem ki, egybeolvadással és ellentéttel, azonos természetű tónusok rezgésével. A gondolatot a homlok ragyogtatásával, világos tónussal sötét háttéren. A reményt csillaggal, egy lélek szenvedélyét a lenyugvó nap pompájával. Ebben térszerű realizmus nincs, azonban nem olyasvalami ez, ami valóban létezik? ...«

Ez a három festő-óriás veti előre árnyékát, helyesebben fényeit a XX-ik század francia művészetére. Alapos tévedés volna a két század folyamatosságát csak bennük keresni, de nem kétséges, hogy a hatások kérdését leegyszerűsítve, hármukban gyökereznek a korszerű irányzatok.

Az impresszionista Monet még azt hirdette, hogy festeni olyan könnyedséggel kell, ahogyan a madarak dalolnak. Folytatói, a neoimpresszionisták, vagy pointillisták, ezzel ellentétben tudományosan láttak munkájuknak. Seurat (aki sajnos nem szerepel a kiállításon) dolgozta ki elméletüket, amelynek tengelyében Maxwell kutatásai voltak a fény hatásról. Signac, Petitjean, Luce és Cross, akik valaha a montmartrei »Café d' Orient«-ben vitatták meg a pointillizmust, képviselik irányzatukat a kiállításon.

A tónusokat alkatelemeire bontják, a színeket matematikai egyenletekbe foglalják és »szimultán ellentétekben« kenik a vászonra. Csodálatos és lenyűgöző látomásuk van a világról, a múltó pillanatot apró szinpontok játékában örökítik meg.

Négy festményük után a »Nabis« csoport művei sorakoznak, Cazalis költő adományozta nekik ezt a biblikus héber elnevezést, ami prófétát, de

egyben megszállottat is jelent. Világhírű nevekkal találkozunk: Bonnard, Denis, Vuillard, Vallotton, Serusier, majd Roussel és Monfred (Maillole egyik szobrának csak fényképét hozták el a kiállításra).

Intim impresszionizmust képviselnek és mindegyiküknek plasztikus, igen egyéni nyelve van. Bonnard, aki 1947-ben halt meg 80 éves korában, régebbi festménnyel szerepel, de a polgár frissességét, amit a múlt századból hozott magával, mindvégig megőrizte. A csendes francia ironia tartotta benne a lelket. Képei fényesek, napsugarasak, de vénasszonyok nyarára emlékeztetnek. Vuillard, aki előszeretettel fest ajtókat, ablakokat és asztalterítőket, a vízszintes és függőleges vonalak szerelmese, bár csillogó, de képén a fény már csak ezüstös por, levegője megmerevedett, rezgés nélküli, mintha megállt volna az idő.

A fauvisták következnek. (Mondjuk el zárójelben, hogy elnevezésüket a véletlen szülte. Első tárlatukon egy firenzei ihletettségu gyermekfej is helyet kapott termük egyik sarkában. Egy kritikus a terembe lépve így kiáltott fel: »Donatello a vadállatok között«. A tréfából festészeti fogalom lett, — a fauvizmus.) Nagy nevekkal találkozunk: Matisse, Rouault, Marquet, Dufy, Van Dongen, Vlaminck, Manguin, Voltat, (Dérain nincs képviselve). Mennyi észszerűség a színek vad érzékiségében! Festményeikben szellem, rendszer, sőt rend van. A fény színné változik és a forma önálló életre kel, — azonban csak leglényegesebb vonalaiban. A fauvisták csoportjában nagyok az ellentétek és már érezhetőek az irányzat érintkező pontjai a kubizmussal.

A kubistákat Picasso, Braque, Leger, Delaunay, Lhote és Villon képviselik a kiállításon. Itt már egészen világos a menekülés a valóságtól, a realistától, a realizmustól. A világháború után mitsem várnak a világtól. A költészetben keresnek ihletet, észszerűséget a matematikában, de végső vonalon csak a semmibemeredés marad, az ember önmagába zárkózása. Ez hozza létre ködkockáikat. Talán új világot kívánnak belőlük érníteni, — de csak műtermükben. Érezhető a lélekhasadás, kettősségük: a megismerés vágya és a menekülés. Menekülés az exotikumba, zenébe, táncba, maskarákba. A kubisták keresik a »valóságot«, az »igazságot«, de kerülő utakon. Új utakat és valóságot kívánnak sugalmazni, ezért mondta róluk Degas, hogy a festészetnél is nehezebb dolgot akarnak csinálni.

A kiállításon elolvashattuk Picasso hitvallását, hogy a festészet nem a polgári lakások falait hivatott díszíteni, hanem a dolgozók forradalmi harcát buzdítani. Azonban a dolgozók, tegnap és ma is, értetlenül állnak meg képei előtt. (Igaz lenne hát, hogy a művészet is a végletekig »specializálódik« és az lesz hivatása, hogy csak kisszámú beavatottnak, szakértőknek nyújtson élvezetet?)

A kubizmussal már mélyen belegázoltunk abba a folyamatba, amely elrugasztkodik a valóságtól.

A valóságábrázolás addig volt érvényes, amíg a tőkés világban egyseges, vagy egységesnek hitt valóság volt. A művész hite azóta kiégett és sorjában kerekednek fel új valóságok kutatására. Önmagukba hajolnak, alkotó, teremtő öserő után keresve és ha rátalálnak valamire, megannyiszor hiszik, hogy eredetit, a legeredetibbet mutathatják fel. Izgatottan állunk képeik előtt — egészet, egyszerű vagy komplikált egészet keresve, de csak ízekre szaggatott érzéseket és gondolatfoszlányokat találunk. Egy délután, egy óra, egy pillanat hangulata, vagy ennek csak a töredéke nem elégít ki, nem elégítheti ki a mi valóságunkban

élő és a szocializmusért küzdő embert. Itt indul meg az idegek ideges reagálása, ezen képek előtt, amelyeket szürrealisták, absztraktok, primitivisták és expresszionisták festettek. (Így következnek sorjában a kiállítások.) És sorjában nagy nevek: Chagall, Miro, Roy, Labisse, Hartung, Lanskoj, Vivancos, Walch és még egynéhány.

Mintha visszafelé vágatás lenne ez az elfújtt századok mélyébe. Nincs többé válaszfal görög szobrászat és néger fétis-szobrocscs között. Az idő a végtelenbe merevedik, mert mindannyian önmagukba merevedtek. Mondjuk enyhén: valóságot számukra nem az élet meglátása, de egyedül a szellem alkotó ereje ad. És mondjuk keményen, igazabban: eszmei elvonatkoztatásaikban hiányzanak a »közbüleső láncszemek«, az ember úgy érzi, visszavezetnek a majom-ös ösztönéletéhez, hogy annak reneháryájával nézze ezt az atomromboló világot.

A festményekből fokozatosan eltűnik az élet, a tér, a mozgás, még az ecsetvonások nyoma is. Eltűnnek a feltónusok, néhol a szabadon meghúzott vonalak is. Egyszerű színsíkokba torkollik a művészet, ez már csak dekoráció. Íme a kor »igazsága« és »szépsége« a leegyszerűsített színtartományokban! Minden kisdíák ragaszthat ilyen színes papírból! A színek legegyszerűbb játéka lenne az általános, az örök? Vagy pedig a művészet csődjét hirdeti, ez esetben színekben, ez a teljes személytelenség, ez a lényegében antihumanista művészet?

Hazudnék, ha tagadnám, hogy egy Walch vagy egy Chagall képei megkapnak, mesterien érzékeltetik az élet borzalmát, hazudnék, ha tagadnám, hogy döbbenettel álltam Rouault »Bohóca« előtt. Elismerem, hogy csodálatos formában harmóniákat, egységeket és ellentéteket, ritmusokat érzékeltetnek elvonatkoztatott színeikkel és vonalaikkal. Valom, hogy a valóságot lényegéből kiforgatva, egyesek útést mérnek a pusztító pusztuló imperialista mára. Bár mindez emberi, mégis távol áll tőlünk. Olyanoknak érzem őket, mintha távoli bolygókról jönnének és érzékszerveink különbözősége folytán, szerveim nem reagálnak gondolat- és érzésrezgéseikre.

Az embert lenyűgözi a sok egyéni hang. Azonban Picasso, Matisse festőóriások ma is élnek Franciaországban, mellettük nem egyszerű feladat újat alkotni. Hogy a fiatalok műveiben mennyi az őszinteség és mennyi a »csakazértis egyéni« kutatás, nem mindég állapítható meg. A képügnőkök árut keresnek és Nyugaton a valóság is áruvá lett, a legelfogadhatóbbnak felszökik az ára. A fiatalok is ilyen új valóságokat termelnek, ezek a festői divatok.

Mondjuk el az alig 24 éves, nagyon tehetséges Buffet Bernard esetét. Tíz éves korában kezdett el festeni, a német megszállás borzalmas éveiben érlelődött, kis manzardszobájában nyomorgott, mint annyi ezer párisi festő. Egy délután — meséli az anekdóta — teljes testi és lelki lefőrttségben, lecsüngő kezének utolsó rángásaival át- meg áthúzta pusztító vonásokkal egyik festményét. Ilyen állapotban talált rá a képügnő, aki újdonságok után kutatott. — Ez az, ez kell a közönségnek, — mutatott az elpusztított képre — ebből fessen nekem egy tucatnyit. Buffet neve azóta ismertté vált, festményeit követeli a piac. Se non è vero... de mindenesetre jellemző a Nyugatra.

Végül a kiállítás egy értékes érdekességéről kell szólnunk. Bemutatja a híres francia gobelin felújítását, neves művészek gobelin-festészetét. Ennek nyomán nálunk is elhangzottak vélemények, hogy népeink gazdag szőttés hagyományait művészeinknek kellene felújítani.

De figyelmet érdemel az a tény is, hogy a francia festők ezáltal bekapcsolódtak az ipari termelésbe. Az Atelier d' Aubusson és az École des Gobelins számára dolgoznak. A tőkésrendszer fejlődésével a művész kiszakadt a társadalmi termelésből és parazitává lett. Ez a gobelin készítés kezdeti formája-e egy ellentétes folyamatnak?

Végkövetkeztetés helyett inkább utószóként mondjuk, hogy a francia festészet a huszas évek óta nem teremtett lényegesen újat. A kiállítás nem bizonyít továbbjutást.

Másodszor pedig: a kiállítás hüen tükrözi a Nyugat valóságát, az imperializmus korszakát. Ha ma másként festenének Franciaországban, akkor hazudnának művészei. Bármilyen irányzathoz tartoznak is, valójában »realista műveket« teremtenek, az imperializmus korszakának csak ez lehet a realizmusa.

S. E.

PICASSO, P. blo: Női fej. (Foto Duga)

Megjelent a vajdasági ruszinok irodalmi folyóirata

A vajdasági ruszin kisebbség kulturális élete fejlődésének jelentős állomásához érkezett: megjelent a ruszinok irodalmi és kulturális folyóirata, a Svetlosc (Világosság). Az első szám bevezető írása ismerteti azokat a célkitűzéseket, amelyek jegyében a lap megindul. Utal a népfelszabadító harcunk és népi forradalmunk vívmányaira, amelyek az új Jugoszláviában a ruszinok népi és kulturális szabadságát is meghozták. A ruszinok kulturális problémáival foglalkozva a bevezető hangoztatja, hogy a folyóirat első feladata a ruszin írók és betűvetők alkotásainak közlése, valamint közeledés a velünk élő népek kultúrája felé;

irodalmi kérdéseken kívül a kulturális élet egyéb problémáival is foglalkozni kíván.

Az első szám valóban bő tartalmat ad. Kiemelkedő írása Gyura Varga tanulmánya a ruszin irodalmi nyelv kialakulásáról ezen a tájon. Mikula Szkuban, Mihail Kovács, Miron Budinszki, Mikola Kocsis, Evgenije M. Kocsis, Oszkar Kocsis, Gyura Latak, Sztevan Csakan, Kszenka Striber, Janko Pappbirkás, Janka Szabados írásai szerepelnek az első számban, ezenkívül a lap szerkesztőjének, Gyura Vargának még egy tanulmánya az első bácskai ruszin nyelven megjelent könyvről. A sikerült számot néhány eredeti rajz is díszíti.

Ötéves a Lumina

Versecen, a románok kulturális központjában március elején ünnepelte meg fennállása ötéves jubileumát a Vajdasági románok irodalmi folyóirata a LUMINA. A laphoz kapcsolódik a vajdasági román irodalmi élet minden megnyilvánulása. Ez az irodalmi élet népi forradalmunk eredményeként született meg nálunk. A felszabadulás meghozta az önálló kulturális és művészi fejlődésre való jogot minden népnek; így indult meg először a történelemben ezen a tájon a vajdasági román irodalmi mozgalom. Új tartalmú irodalom ez: román nyelven szól és összhangban áll

azokkal a törekvésekkel és áramlatokkal, amelyek Jugoszlávia minden népét a boldogabb és jobb élet felé vezető úton áthatják.

Ezeknek a törekvéseknek jegyében születtek meg nálunk az első román versek, az első próza, valamint az első drámaírási kísérletek. Nem sokkal a felszabadulás után, még 1945-ben — az ágyúk zaja éppen hogy elcsendesedett — a román értelmiségiek, haladó munkások és haladó földművesek egy csoportja Versecen tömörülést kezdeményezett. Így indult meg a »Libertatea« (Szabadság) című hetilap. Az első irodalmi igényű írá-

sok 1946 tavaszán láttak napvilágot ebben a lapban, a román kultúr szövetség támogatásával, amely irodalmi pályázatot írt ki. Ezt követték az első irodalmi estek a románlakta falvakban. Az első irodalmi estek keretében, éppen Kusztily határmenti román faluban, megalakult a Lumina irodalmi társaság, amely a tollforgatókat maga köré tömörítette. Nemcsak formális megalakulása volt ez, egy irodalmi társaság kereteinek igényeivel: igazi munkatartalmát az adta meg a tömörülésnek, hogy ettől kezdve a hetilap hasábjain megjelent a »Libertatea literara« című irodalmi melléklet.

A román irodalmi mozgalom fejlődésének legjelentősebb állomása azonban irodalmi folyóiratuk megjelenése volt. 1947 januárjában adták ki a LUMINA első számát, eleinte kis formátumban. Ebben az időszakban a lap még tisztára irodalmi jellegű, tele kezdeti nehézségekkel, az útkeresés, az irodalmi kifejezés keresésének minden hibájával — azonban azzal az igénnyel, hogy a tollforgatók, felismerve az új valóságot, közelhozzák népüket a műveltséghez és Jugoszlávia többi népeihez. A korszerű jugoszláv irodalmi művek román fordítása is a Lumina hasábjain szerepel először a közönség előtt.

Rövid szünetelés után, 1948 októberében jelenik meg ismét a folyóirat, most már tökéletesebb technikai kivitelben és kiszélesített feladatokkal: a kultúra minden megnyilvánulását és a művészet többi ágait is felöleli. S ettől kezdve a LUMINA minősége évről-évre javul. Ma már maga köré tömöríti az összes vajdasági román írókat, közőrókat, kultúr munkásokat.

A román kisebbség irodalmi mozgalma szempontjából azért nagyjelentőségű e folyóirat, mert alkalmat nyújt a »beérkezett« íróknak teljes írói arcélük kibontako-

zására a lap hasábjain: ezek közül néhánynak már egyéni hangja van és sajátos írói egyénisége. A fiatalabbak közül még sokan utat keresnek a formában. Jellegzetes, hogy a román írók leginkább a líra útjait járják, az elbeszélés, valamint a drámairói tevékenységük már jóval kisebb. 1951 elején jelentkeztek csak az első prózairói kísérletek — ma már ezen a téren is jelentős a haladás.

A vajdasági románok könyvkiadói tevékenységében eddig hat verseskötet jelent meg. Mihaj Avramescu két kötetrel szerepel (»Hajnal«, 1947 és »Út az igazság felé«, 1950). Avramescu ezenkívül egy kisregényt készít elő, amelynek néhány töredéke már megjelent, valamint egy színművet. Radu Florának is két verseskötete van (»Éjszakán és nappalon keresztül«, 1947 és »A világoosság éneke«, 1950). Radu Flora ezenkívül »Kereszt« címmel regényt is írt a megszállás és a népfelzabardító háború éveiből. (Mindkét író a Szerb Népköztársaság államdíjjal tüntette ki).

Kívülük még Jon Balan (»A falum énekel« címmel) és Florika Stefan (»Dalol az ifjúság« címmel) adott ki egy-egy verseskötetet. A román írók irodalmi helytállásának témái: a felszabadulás, az elmaradt román falu bemutatása, harcolva a babonák és előítéletek ellen és keresve a falvak új lelkét. Sokszor írnak a tájékoztatóirodás hazugságkampány ellen is, hazánk igazságának védelmében.

A Lumina fennállása ötvenes évfordulójának ünnepén a vajdasági kultúrellet számos vezetője jelent meg. Képviseltették magukat a tartományi főbizottság, különböző kulturális intézmények, folyóiratok, Versec városa, stb. A Magyar Irodalmi Társaság és a HÍD is üdvözölte a jubiláló szerkesztőséget.

Trajan Doban

TARTALOM:

Sinkó Ervin: Kisértet járja be Európát (Szubjektív előszó) — —	129
Jován Popovics: Náda és Zágorka — — — — —	133
Reményi József verse: Beau Monde — — — — —	154
Laták István: Jani és Kálmus (Elbeszélés) — — — — —	155
Ács Károly versfordításai (Jovánovics-Zmaj Jován) és Jaksity Gyúra versei) — — — — —	159
L. E.: Bunyevác népmesék — — — — —	163
A gazdag ember vaja (Bunyevác népmese) — — — — —	170
Reményi József versfordításai — — — — —	174
Sulhóf József: Egy új szoborról — — — — —	177

Képzőművészet:

S. T.: A francia festészet kiállítása nyomán készült gondolatvázlatok	181
---	-----

Jegyzetek:

Megjelent a vajdasági ruszinok irodalmi folyóirata — — — —	186
Traján Doban: Otéves a Lumina — — — — —	186

Képek:

Címlapképünk: Almási Gábor: József Attila

A korszerű francia festészet belgrádi kiállításának anyagából:

MARQUET, Albert: Saint-andresi part — — — — —	154
BRAQUE, Georges: Csendélet — — — — —	158
DONGEN, Kees van: Párisi nő — — — — —	164
MATISSE, Henri: Pihenő táncosnő — — — — —	176
LEGER, Fernand: Vörös váza — — — — —	180
PICASSO, Pablo: Női fej — — — — —	185

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noviszád, Njegoseva u. 2/I. Telefon: 20—63.

Kiadja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat

Előfizetési díj: Egy évre 420 D, fél évre 210 D, egyes szám 40 D.

Postatakarékszám 300-904.870. Lapzártá minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizzük meg és nem adunk vissza

»Budutynoszt« nyomdavállalat, Noviszád